

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Українські націоналістичні підпільні
організації в 1970-х рр.**

студента IV курсу, групи СОІ-42

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Тихонюка Павла Тарасовича

Керівник:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Український дисидентський рух у 1970-х рр.: загальна характеристика	11
РОЗДІЛ 2. Основні підпільні організації 1970-х рр.	19
2.1. Український національно-визвольний фронт (УНВФ).	19
2.2. Спілка української молоді Галичини (СУМГ)	24
2.3. Росохацька група	27
2.4. УНФ-2	29
2.5. Інші підпільні групи та організації.	32
2.6. Репресії радянського режиму проти підпільного руху в 1970-х рр.	35
РОЗДІЛ 3. Методичні аспекти вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х рр. під час факультативних занять у ЗЗСО	45
Розділ 4. Особливості формування громадянської компетентності в учнів на прикладі відповідної теми факультативу	64
Висновки	78
Список використаних джерел	81
Додатки	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження теми українських націоналістичних підпільних організацій у 1970-х роках – це не просто академічний інтерес до минулого, а має глибоку й багатогранну актуальність для сучасної України. Цей період, що характеризується переходом від збройного опору до інтелектуального та правозахисного підпілля, містить уроки, які безпосередньо впливають на наше сьогодення та майбутнє.

Тривалий час радянська історіографія замовчувала або спотворювала інформацію про український національно-визвольний рух, зокрема й про підпільну діяльність 1970-х років, тавруючи його як "буржуазний націоналізм". Сучасні події, особливо повномасштабна війна з Росією, докорінно трансформували світосприйняття українців. Це створило запит на об'єктивне переосмислення минулого та відновлення історичної справедливості.

Дослідження діяльності УНВФ, СУМГ, Росохацької групи та УНФ-2 дозволяє подолати радянські міфи, розвінчати стереотипи, нав'язані радянською пропагандою, і показати справжні мотиви та методи боротьби цих організацій. Це критично важливо для формування цілісної та неупередженої національної історії. Діяльність цих підпільних груп демонструє, що українське прагнення до незалежності не згасло після придушення збройного підпілля, а продовжило існувати в інших формах. Це підкреслює тяглість українського державотворення та багатовікову боротьбу за самовизначення, що є фундаментом сучасної української ідентичності.

Період 1970-х років є ключовим для розуміння становлення правозахисного руху в Україні, який став попередником сучасного громадянського суспільства. Діяльність підпільників 1970-х років, таких як Українська Гельсінська Група (УГГ), що була заснована вже після їхнього виникнення, але спиралася на подібні принципи, показує еволюцію національного опору від збройної боротьби до методів ненасильницького спротиву. Використання самвидаву, відкритих листів, звернень до міжнародних

інстанцій – це інструменти, які й сьогодні є актуальними для захисту прав людини.

Приклади самовідданої боротьби Зоряна Попадюка, учасників Росохацької групи та інших демонструють, що навіть в умовах тоталітарного придушення окремі особи та невеликі групи можуть чинити опір і впливати на хід історії. Це надихає та показує важливість особистої відповідальності та активної громадянської позиції в сучасній демократичній Україні.

Дослідження цієї теми має пряме практичне значення для протистояння сучасним викликам, що стоять перед Україною. Росія, як правонаступниця СРСР, продовжує використовувати ті ж самі наративи та методи дезінформації, що й радянська пропаганда. Вивчення того, як КДБ клеймував українських патріотів "націоналістами" та "ворогами народу", допомагає сучасним українцям розпізнавати та протидіяти кремлівській пропаганді, яка прагне дискредитувати український національно-визвольний рух та його сучасних спадкоємців.

Таким чином, дослідження підпільних націоналістичних організацій 1970-х років є не просто зануренням у минуле, а потужним джерелом знань для формування сучасної національної свідомості, громадянської відповідальності та стійкості перед викликами сьогодення. Воно допомагає усвідомити, що українська державність – це не примха долі, а закономірний результат нездоланного прагнення народу до самовизначення, що виражалося у тривалій та жертвній боротьбі.

Метою даної роботи глибоке та всебічне розкриття процесів боротьби українських націоналістичних підпільних організацій у 1970-х рр. проти радянського режиму в контексті викладання відповідного матеріалу в процесі вивчення історії в ЗЗСО. **Завданнями** дослідження є наступні:

- дати загальну характеристику становищу українського дисидентського руху в 1970-х рр.
- проаналізувати діяльність ключових націоналістичних організацій указанного періоду (Український національно-визвольний фронт (УНВФ), Спілка української молоді Галичини (СУМГ), Росохацька група, Городенківська група.

Українська загальнонародна організація (УНФ-2) та ін., а також репресії радянського режиму проти їх учасників.

- розкрити суть методичних аспектів вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х рр. під час факультативних занять у ЗЗСО.

- висвітлити особливості формування громадянської компетентності у здобувачів освіти із використанням інтерактивних методів на прикладі відповідної теми факультативу.

Об'єкт роботи – український національно-визвольний рух другої половини ХХ ст. у контексті вивчення новітньої історії України в ЗЗСО.

Предмет дослідження – ключові віхи діяльності українських націоналістичних підпільних організацій у 1970-х рр. в контексті загального розвитку дисидентського руху та можливості вивчення відповідного матеріалу під час факультативних занять в ЗЗСО.

Хронологічні межі роботи можна визначити від початків становлення Українського національно-визвольного фронту на рубежі 1960-х – 1970-х рр. до придушення радянською владою Української загальнонародної організації наприкінці 1970-х рр.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію УРСР, переважно її західні області.

Методологія дослідження ґрунтується на системному, історичному, компетентнісному та діяльнісному підходах. Такий комплексний підхід дозволяє всебічно розглянути як саму тему "Українські націоналістичні підпільні організації в 1970-х рр.", так і процес формування громадянської компетентності учнів під час її вивчення.

Системний підхід дає змогу розглядати як діяльність підпільних організацій – їхню структуру, цілі, форми взаємодії – так і процес навчання як цілісну систему. Це означає аналіз теми не як ізольованого набору фактів, а як елемента широкого історичного, соціального та педагогічного контексту. Ми розглядаємо вплив інтерактивних методів на різні складові знань, навичок і

цінностей у їхній єдності, а також вплив історичних подій на подальший розвиток суспільства.

Історичний підхід є фундаментальним для дослідження безпосередньо теми. Він вимагає аналізу історичних подій та явищ, таких як діяльність підпільних організацій та репресії, у їхньому розвитку, взаємозв'язку та причинно-наслідковій залежності. Це включає критичний аналіз першоджерел, контекстуалізацію подій та уникнення модернізації, що допомагає зрозуміти унікальність та специфіку українського підпілля саме 1970-х років.

Компетентнісний підхід орієнтує нас на кінцевий результат – формування в учнів здатності застосовувати знання, вміння та навички у реальних життєвих ситуаціях. У контексті громадянської компетентності це означає акцент на розвитку критичного мислення, здатності аналізувати інформацію, формувати власну позицію та бути готовими до участі в суспільному житті. Дослідження фокусується на тому, як інтерактивні методи сприяють набуттю цих компетентностей через активну участь учнів у навчальному процесі.

Діяльнісний підхід виходить з положення, що розвиток особистості відбувається у процесі її активної взаємодії з навколишнім світом. Застосування інтерактивних методів навчання є прямою реалізацією цього підходу, оскільки вони передбачають активну розумову та практичну діяльність учнів – аналіз джерел, дискусії, проекти, рольові ігри – а не пасивне сприйняття інформації. Це дозволяє перейти від "засвоєння знань" до "навчання через діяльність", що є ефективнішим для формування стійких компетентностей.

Стан наукової розробки. Дослідження теми українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років спирається на значні наукові здобутки, але водночас виявляє й певні прогалини, що потребують подальшої розробки. Ці прогалини формують простір для внеску даної роботи. Цей напрямок історичної науки пережив значний підйом після здобуття Україною незалежності. Відкриття архівів, особливо раніше засекречених фондів КДБ, та можливість вільного збору свідчень учасників і їхніх родин, дозволили істотно розширити джерельну базу та переглянути усталені радянські

наративи. Провідні українські історики зробили значний внесок у вивчення цього періоду. Василь Овсієнко, наприклад, є фактично енциклопедистом дисидентського руху, а його багатотомні видання, що містять архівні документи, біографії, інтерв'ю та спогади сотень політв'язнів, є неоціненним джерелом. Він докладно висвітлює діяльність як відомих дисидентів, так і менш публічних учасників підпілля. Володимир В'ятрович та дослідники Центру досліджень визвольного руху активно працюють з архівними матеріалами, висвітлюючи діяльність ОУН, УПА та їхніх спадкоємців у повоєнний період і період дисидентства, зосереджуючись на ідеологічних засадах, організаційній структурі та методах боротьби націоналістичного підпілля.

Юрій Шаповал, як один з провідних дослідників історії тоталітарних режимів, допомагає зрозуміти механізми радянської репресивної машини. Олександр Зайцев спеціалізується на проблемах українського націоналізму, надаючи контекст для розуміння ідеологічних засад підпільних груп. Георгій Касьянов аналізує українські підпільні організації в загальному контексті феномену дисидентського руху. Важливим є не лише аналіз, а й саме видання першоджерел: численні збірники документів самвидаву ("Український вісник"), архівні матеріали (наприклад, збірники із ГДА СБУ про дисидентський рух), спогади учасників (як-от Левка Лук'яненка, Надії Світличної, Дмитра Гриньківа, Зоряна Попадюка та ін.).

Проте, попри ці значні напрацювання, комплексний аналіз саме підпільних націоналістичних організацій 1970-х років (Українського національно-визвольного фронту, Спілки української молоді Галичини, Росохацької групи, УНФ-2) як окремого феномену, з їхньою специфікою, залишається фрагментарним. Їхня ідеологічна платформа, організаційна специфіка та методи боротьби не завжди виокремлюються для глибокого аналізу. Також потребує подальшого дослідження та систематизації інформація про менш відомих учасників цих груп та їхні долі. Недостатньо розкритою залишається й тема взаємодії та можливого впливу цих підпільних структур на ширший дисидентський рух і, навпаки, вплив правозахисної риторики на їхню діяльність.

Проблема формування громадянської компетентності в учнів цей напрямок є одним із пріоритетних у сучасній українській педагогіці та психології. Існують ґрунтовні теоретичні основи громадянської освіти, розроблені такими вченими, як О.І. Пометун, І.Д. Бех, Л.В. Калініна, Н.М. Гупан та інші. Вони детально розробляють структуру громадянської компетентності, її компоненти (когнітивний, мотиваційний, ціннісний, діяльнісний), а також критерії та показники її сформованості, обґрунтовуючи необхідність розвитку в учнів відповідальності, активної життєвої позиції, критичного мислення та поваги до прав людини. Численні дослідження присвячені також методиці викладання історії, зокрема використанню активних та інтерактивних методів навчання, що обґрунтовують їхню доцільність для розвитку критичного мислення та формування цінностей. Проте, більшість досліджень з громадянської освіти мають широкий характер. Існує потреба у конкретизації та розробці методики формування громадянської компетентності саме на матеріалі окремих, складних та контроверсійних історичних тем, таких як історія підпілля 1970-х років, які вимагають особливого педагогічного такту. Недостатньо розроблено специфічні методики оцінювання сформованості громадянської компетентності саме на матеріалі історії національно-визвольного руху, зокрема у частині аналізу ціннісних орієнтацій учнів.

Застосування інтерактивних методів навчання – це один з найбільш активно досліджуваних напрямків у сучасній дидактиці. Існує ґрунтовне теоретичне обґрунтування інтерактивного навчання, розроблене вітчизняними та зарубіжними педагогами, що детально розкривають сутність, принципи, функції та класифікацію інтерактивних методів, їхній вплив на пізнавальну діяльність учнів. Також є багато практичних посібників та рекомендацій із застосуванням окремих інтерактивних методів у різних галузях знань, зокрема й в історії. Проте, хоча інтерактивні методи добре досліджені загалом, бракує конкретних, детально розроблених методик їхнього застосування для вивчення чутливих, конфліктних та маловідомих історичних подій, які вимагають особливої педагогічної майстерності. Недостатньо вивчено їхній потенціал у

формуванні стійкості учнів до маніпуляцій та пропаганди на прикладі історичного матеріалу, зокрема матеріалів, що стосуються діяльності спецслужб та ідеологічного тиску. Також потребує глибшого вивчення вплив інтерактивного навчання на розвиток етичних та моральних аспектів громадянської компетентності при обговоренні тем жертвності та морального вибору.

Хоча тема дослідження має міцну теоретичну базу, існує очевидна потреба в інтеграції цих напрямків на якісно новому рівні. Комплексне дослідження, сфокусоване на ефективності інтерактивних методів для формування громадянської компетентності на матеріалі специфічної, складної, але надзвичайно актуальної теми українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років, є недостатньо розробленим. Саме ця прогалина і визначає новизну та актуальність даної роботи, спрямованої на розробку конкретної методики та її практичне впровадження з урахуванням сучасних освітніх викликів та запитів українського суспільства.

Практичне значення цього дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути безпосередньо застосовані в освітній практиці, сприяючи підвищенню ефективності викладання історії України та формуванню ключових компетентностей в учнів. Насамперед, дослідження дозволить розробити та впровадити ефективну методику застосування інтерактивних методів навчання для вивчення теми "Українські націоналістичні підпільні організації в 1970-х рр.". Вона може бути інтегрована в навчальні програми та посібники для вчителів історії. Далі, це призведе до покращення якості викладання історії. Запропоновані інтерактивні підходи допоможуть вчителям історії зробити уроки більш захопливими, проблемними та орієнтованими на учнів. Це сприятиме відходу від репродуктивного викладання та спонукатиме учнів до активного пошуку, аналізу та осмислення історичних подій. Завдяки цьому зросте інтерес до вивчення складних та контроверсійних сторінок національної історії.

Окрім того, дослідження безпосередньо спрямоване на формування громадянської компетентності учнів. Практичне застосування розробленої методики сприятиме розвитку: критичного мислення, допомагаючи учням аналізувати різні джерела інформації, виявляти маніпуляції та формувати власну обґрунтовану позицію щодо історичних подій та їхнього впливу на сучасність; ціннісних орієнтацій, адже через глибоке осмислення феноменів жертвності, ціни свободи та боротьби за права людини учні засвоять фундаментальні демократичні цінності; навичок співпраці та комунікації, оскільки інтерактивні методи передбачають роботу в групах, обмін думками та аргументацію своєї позиції; а також національної свідомості та патріотизму, завдяки глибокому вивченню боротьби українських патріотів за державність та ідентичність, що сприятиме формуванню усвідомленого патріотизму без ідеалізації чи замовчування складних аспектів.

Це дослідження також має значення для протидії сучасним інформаційним загрозам. Навчання учнів критичному аналізу історичних джерел та наративів, які стосуються підпільного руху, озброїть їх інструментами для виявлення та протидії сучасним інформаційним кампаніям та дезінформації, зокрема з боку країни-агресора, яка активно використовує історичні маніпуляції. Нарешті, результати дослідження можуть бути враховані при вдосконаленні навчальних посібників та програм. Це дозволить інтегрувати сучасні підходи до викладання складних історичних тем у шкільні програми з історії України, а також при створенні нових підручників та методичних посібників. Практичне значення дослідження полягає в його внеску у модернізацію шкільної історичної освіти, підвищення якості громадянського виховання та формування покоління свідомих, критично мислячих громадян, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів.

Структура даної роботи: складається із змісту, чотирьох розділів, вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел (60 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1. Український дисидентський рух у 1970-х рр.: загальна характеристика

У 1970-х роках український дисидентський рух був складним та різноманітним явищем, яке відбулося за посилення кризи радянської тоталітарної системи та прагнення значної частини населення до свободи, справедливості та національного самовизначення. Після «відлиги» 1960-х років, пов'язаної з постаттю «шістдесятників», 1970-ті стали періодом посилення репресій, але водночас і подальшої кристалізації ідей і способів опори. «Велика зачистка» відбулася 1972–1973 роках, яка призвела до масових арештів і ув'язнення багатьох відомих діячів. Правозахисна діяльність залишалася важливою, але частина руху перейшла на більш конспіративні, підпільні дії. Український дисидентський рух не було єдиним рухом; було кілька основних напрямків, які часто перепліталися [11, с. 423].

Діячі дисидентського руху 1970-х років, які стали символами боротьби у такий важкий час, такі як Левко Лук'яненко, який був одним із засновників УГГ і написав Акт проголошення незалежності України; В'ячеслав Чорновіл, журналіст та активний правозахисник; Василь Стус, видатний поет, який був символом незламності духу; Микола Руденко, голова-засновник УГГ; Олесь Бердник, письменник-фантаст [8, с. 306].

Ідеї та діяльність дисидентів із покоління шістдесятників 1960-х років, такі як Василь Симоненко, Іван Дзюба, Ліна Костенко та Іван Світличний, були основою руху 1970-х років. Багато діячів руху 1970-х років були або пов'язані з шістдесятниками, або відзначили ідейний вплив їхніх ідей. Наприклад, одним із ключових учасників руху 1970-х був В'ячеслав Чорновіл, який був близьким до кола шістдесятників і редагував самвидавний журнал «Український вісник», який продовжив традицію самвидаву 1960-х років [45, с. 22].

Дисиденти 1970-х рр. підтримували ідеї національної самосвідомості, відродження української культури та мови, започатковані шістдесятниками. Попереднє покоління боролось проти русифікації, а також за розширення сфери

використання української мови в освіті, культурі та державному житті. Методи боротьби, такі як поширення самвидаву та написання листів-протестів, були започатковані саме в 1960-х роках. Дисиденти 1970-х років використовували різні способи, щоб поширювати ідеї та боротися за права. Спочатку редагований В'ячеславом Чорноволом, а потім іншими дисидентами, журнал «Український вісник» став основним джерелом самвидаву в Україні. На його сторінках можна публікувати поезію та прозу, які не були заборонені цензурою, а також статті на політичні, національні, культурні та релігійні теми. Крім того, поширювалися окремі твори Івана Дзюби ("Інтернаціоналізм чи русифікація?"), Євгена Смерстюка, Василя Стуса тощо. Передруковувалися твори українських істориків та літераторів, які були заборонені [17, с. 313].

У 1970-х роках, на відміну від минулого періоду, дисидентів починають засуджувати вже як карних злочинців, а не як політичних. Ув'язнення протестувальників було лише початком справжніх труднощів. Вони протягом свого терміну перебували в таборах посиленого режиму, де значну частину часу проводили у відокремлених камерах, що було найменшою за провину. Апеляції відхилялися або були жорстоко каралися. Але навіть за таких важких часів дисиденти продовжували боротися. Голодування було найпоширенішим методом протесту, але в'язню не дозволили вмерти від голоду, коли він досягне критичного стану, його починали годувати примусово.

Дисиденти часто відправлялися до спеціальних психіатричних лікарень під час звичайного ув'язнення. Їх «лікували» препаратами, які руйнували волю, психіку, інтелект, пам'ять та емоції людини. У психлікарні дисидентів могли залікувати до смерті, якщо в'язень у таборі чи тюрмі після відбуття строку ув'язнення виходив на волю. Математик Л. Плющ, генерал П. Григоренко, лікар М. Плахотнюк та багато інших стали жертвами психічно-в'язничного терору. Невідомо, скільки політв'язнів знайдено в психлікарнях. Л. Плющ стверджує, що їх було близько 2000 в СРСР у 1970-х роках [18 с. 153-154].

Дисиденти часто писали листи-протести як індивідуально, так і колективно до ЦК КПРС, Верховної Ради УРСР та міжнародних організацій, таких як ООН

і Amnesty International. У цих списках вони розповідали про порушення прав людини, політичні репресії, дискримінацію національної нації та вимагали дотримання законності та звільнення політв'язнів. Звернення членів УГГ до радянської влади та міжнародної спільноти щодо інформації про переслідування інакодумців є відомим прикладом [17, с. 316].

Члени УГГ, такі як Зіновій Красівський, Оксана Мешко та Ніна Строката, активно збирали та документували політичні арешти, обшуки та судові процеси над дисидентами. Вони намагалися надати політв'язням та своїм родинам юридичну та матеріальну допомогу, а також інформували громадськість про їхню долю. У порівнянні з попереднім десятиліттям правозахисна течія стрімко розвивається. Творення Української Гельсінської групи (УГГ) у 1976 році стає новим етапом у дисидентському русі. Мета групи полягала в тому, щоб стежити за виконанням Гельсінських угод Радянським Союзом, зокрема щодо прав людини та основних свобод. Її членами були як колишні шістдесятники (Левко Лук'яненко, Іван Кандиба), так і нові люди, для яких це був основним напрямком діяльності. УГГ мала керівні органи, фіксоване членство, програмні документи та координувала діяльність своїх членів по всій Україні. До цього часу існували менші підпільні гуртки та об'єднання, які були залучені поширенням самвидаву, обговоренням політичних проблем та наданням допомоги одному [14, с. 217–219].

Дисиденти активно записували та оприлюднювали політичні репресії, порушення свободи слова, порушення совісті та переслідування за релігійні та національні переконання. Це часто передавалося за кордон і стало відомо міжнародній спільноті. Дисиденти 1970-х років використовували звернення до міжнародних організацій і підписання колективних листів протесту проти порушення прав людини.

Дисиденти, які належали до національно-визвольної течії, такі як Левко Лук'яненко та Іван Кандиба, були засуджені до тривалих ув'язнень за свої націоналістичні переконання ще в 1960-х роках. Крім того, у таборах в 1970-х роках вони продовжували відстоювати ідею незалежності України. Хоча УГГ

була створена за призначенням захисту прав людини, багато її членів вважали це виробництво кроком до національного самовизначення. Самвидавні видання, такі як «Український вісник», підвищили національну свідомість, публікуючи часто статті про історію України, культуру та мову [22, с. 136].

Зусилля Української Гельсінської групи були яскравим прикладом боротьби за права людини. Члени УГГ збирали інформацію про політичні арешти, погані умови утримання в таборах, порушення прав у судах, обмеження свободи слова та віросповідання. Вони розповсюджували звіти, зверталися до міжнародних організацій і надавали допомогу політв'язням і своїм родинам [28, с. 55]. Петро Григоренко, який також брав участь у кримськотарському національному русі, був одним із тих, хто зосереджувався на захисті прав національних меншин.

Переслідування релігійних громад, зокрема забороненої Української Греко-Католицької Церкви та багатьох протестантських конфесій, призвело до активізації релігійного дисидентства. Люди, які вірять, писали петиції до влади, щоб легалізувати УГКЦ, припинення насильства та повернення конфіскованого майна. Представники протестантських громад виступали проти обмеження на релігійну діяльність, друк релігійної літератури та освіти дітей у вірі. Йосип Тереля був одним із тих, хто активно боровся за права віруючих УГКЦ.

Незважаючи на суворий контроль влади, публічні акції все ж відбувалися. Поодинокі пікети, розповсюдження листівок, неофіційні вшанування Тараса Шевченка та інших національних діячів. У 1978 році Олекса Гірник спалив себе, щоб протестувати проти русифікації та окупації України.

Вплив жорстоких репресій радянської влади, особливо масових затримань на початку 1972 року, мав два аспекти. З одного боку вони знищили організаційну структуру та ув'язнили кілька активістів, зокрема В'ячеслава Чорновола, Василя Стуса та Івана Світличного. З іншого боку, репресії не призвели до припинення руху; навпаки, вони сприяли його якісній трансформації. Більш глибокий правозахист і розвиток міжнародних зв'язків

стали центром уваги. Усвідомлення жорстокості режиму призвело до радикалізації поглядів деяких опозиціонерів [14, с. 218].

Національно свідомі інтелігенція, включаючи письменників, поетів, художників, науковців і журналістів, була основою дисидентського руху. Водночас у 1970-х роках зросла кількість студентів, студентів і працівників, які взяли участь у неформальних групах, поширювали самвидав та підтримували політв'язнів. Це вказувало на підвищення соціальної бази руху. Дисидентські осередки існували лише у великих містах, таких як Київ, Львів, Харків і Одеса, але й у невеликих містах. УГГ мала своїх представників та симпатиків по всій території України. Це показало, що ідеї опору глибоко вкорінені в українське суспільство.

Більшість дисидентів продовжували стверджувати, що національне питання є головним. Самвидавні видання та дисиденти постійно говорили про збереження та розвиток української мови та культури, протест проти русифікації та визнання прав української нації на самовизначення. Люди часто вважали, що правозахисна діяльність є кроком до національного відродження [17, с. 116].

Хоча дисиденти продовжували використовувати традиційні методи, такі як самвидав і листи протесту, у 1970-х роках вони також почали використовувати нові методи, наприклад, більше збирати інформацію про порушення прав людини та фіксувати їх, встановлювати стійкі зв'язки із західними правозахисними організаціями та журналістами, створювати легальні (хоча й під постійним тиском) об'єднання на зразок УГГ. Підписання Гельсінських угод у 1975 році дало великих поштових до боротьби за права людини. Дисиденти, апелюючи до міжнародно визнаних стандартів прав людини, отримали формальну основу для своєї діяльності. Утворення Гельсінських груп у багатьох країнах, включаючи Україну, показало міжнародну солідарність у боротьбі за права людини.

Жінки в дисидентському русі теж відігравали важливу роль в українському творенні незалежності. Вони активно поширювали самвидав, писали та підписували петиції та надавали допомогу політв'язням і їхнім батькам.

Незважаючи, на переслідування та ув'язнення, такі постаті як Ніна Строката, Оксана Мешко, Ірина Сенік, Світлана Кириченко та Надія Світлична – продовжували боротися за права людини та національну ідею [45, с. 45].

Багато людей неоднозначно реагували на дисидентський рух. З одного боку, велика кількість людей у суспільстві була під впливом радянської пропаганди, і вони боялися відкрито підтримувати дисидентів через страх перед репресіями. З іншого боку, зростає розуміння важливості боротьби за права та свободи серед студентів, інтелігенції та національно свідомих громадян. Поступово дисидентські ідеї проникли в суспільство через самвидав і усні передачі. Українські дисиденти підтримували зв'язки з іншими національними рухами СРСР, такими як кримськотатарський рух, литовські, латвійські, естонські та російські правозахисники. Вони співпрацювали в обміні інформацією, спільних протестах проти репресій та акціях солідарності. Радянська влада застосовувала різноманітні методи репресії проти дисидентів, включаючи арешти, ув'язнення в політичних в'язницях і таборах суворого режиму, заслання, звільнення від роботи та навчання, виключення з творчих організацій, постійне стеження та цькування в офіційній пресі. На культуру України теж вплинула дисидентська хвиля. Багато дисидентських письменників, серед яких поезія Василя Стуса, Івана Світличного та проза Євгена Свєрстюка, писали в самвидаві, щоб передати свої думки та боротьбу. Дисиденти також допомагали зберегти та популяризувати українську історію та культуру [17, с. 314].

Схожість українського дисидентства між рухами в Литві, Латвії та Естонії полягала в тому, що вони були проти тоталітаризму, використовували самвидав, проводили правозахисну діяльність і прагнули зберегти свою національну ідентичність. Але були й значні відмінності. Досвід незалежності перед радянською окупацією змусив Балтійські країни більше прагнути до відновлення. Релігійна сила відіграла особливу важливу роль у Литві (католицька церква), на відміну від України, де релігійна боротьба була зосереджена навколо УГКЦ. Балтійські країни могли продемонструвати більшу

єдність проти радянської влади. Попри ці відмінності дисидентів з України та країни Балтії працювали разом і ділилися досвідом. Це було одним із компонентів загального руху проти тоталітаризму [14, с. 229].

Саме в 1970-ті роки дисидентство проявилось в діяльності дрібних, часто законспірованих підпільних груп, таких як УНВФ, СУМГ, Росохацька група та УНФ-2. На відміну від правозахисників, вони могли поставити більш амбітні політичні цілі та використовувати більш радикальні методи поширення інформації.

Отже, у 1970-х роках український дисидентський рух став складним і різноманітним явищем. Він відображав зростання кризи радянської тоталітарної системи, а також прагнення до свободи та власності нації. Після «відлиги» 1960-х і 1970-х років почалися більші жорстокі репресії. Це було особливо помітно під час хвилі арештів 1972–1973 років, яка призвела до масових затримань. Це призвело до того, що частина руху перейшла на більш підпільні та конспіративні форми.

Ідеї та діяльність дисидентів 1960-х років, таких як Василь Симоненко, Іван Дзюба, Ліна Костенко та Іван Світличний, стали основою руху 1970-х років. Багато відомих діячів 1970-х років або були пов'язані з «шістдесятниками», або відчували вплив на ці ідеї. В'ячеслав Чорновіл, який належав до кола «шістдесятників», редагував самвидавний журнал «Український вісник», продовжуючи традицію самвидаву 60-х років. У 1970-х роках дисиденти активно підтримували ідеї національної самосвідомості, відродження української культури та мови, боролися проти русифікації та боролися за те, щоб українська мова використовувалася в усіх сферах життя.

У відповідь на дії влади методи боротьби, хоча й здебільшого ненасильницькі, стали більш жорсткими. Суди почали засуджувати їх як карних злочинців, а також застосовували тортури та каральну психіатрію. Однак вони продовжували писати листи-протести до СРСР та інших країн. Після Гельсінського угоду у 1976 році створення Української Гельсінської Групи (УГГ) дало правозахисному руху нову легальну основу та структуру. Свідчення

про репресії активно збиралися та документувалися УГГ, вона також надавала допомогу політязням і сприяла міжнародній солідарності.

Ідеї дисидентів проникали в різні прошарки, розширюючи соціальну базу руху за межі інтелігенції та охоплюючи регіони України, незважаючи на неоднозначну реакцію суспільства через страх репресій. Крім того, дисиденти підтримували зв'язки з іншими національними рухами в СРСР. Показовим є те, що навіть у найскладніші періоди репресій, коли здавалося б, опір був повністю придушений, дисидентський рух знаходив нові форми та шляхи для продовження боротьби. Це свідчить про глибоке коріння прагнення до свободи та національного самовизначення в українському суспільстві, а також про надзвичайну стійкість та самовідданість його учасників, що є важливим уроком для сучасного покоління.

Ця боротьба мала велике значення, оскільки вона продовжувала традиції національно-визвольної боротьби, висвітлювала крах радянської системи та стала фундаментом для здобуття Україною незалежності. Багато колишніх дисидентів потім пізніше зайняли важливу роль у створенні незалежної України.

РОЗДІЛ 2. Основні підпільні організації 1970-х рр.

2.1. Український національно-визвольний фронт (УНВФ).

Український національно-визвольний фронт (УНВФ) був, безсумнівно, найвідомішою підпільною організацією 1970-х років. Він був заснований у 1968 році в Самборі, що у Львівській області групою дев'ятикласників: Омеляном Богушем, Ігором Вовком, Володимиром Гальком, Олександром Іванцьом, Ігором Ковальчуком, Яромиром Микитком, Богданом Петриним, Зоряном Попадюком, Романом Радонем та Євгеном Сеньківим [26, с. 196–197].

Причинами утворення було обурення окупацією Чехословаччини військами Варшавського договору в серпні 1968 року, знання про 117 самбірських гімназистів, закатованих НКВС у 1939 році, а також розстріл 900 в'язнів в 1941 році Самбірської в'язниці перед відступом Червоної армії. УНВФ також наголошувала на тому, що вони беруть своє коріння від Українського Національного Фронту (УНФ). Підпільна організація мала власний прапор, печатку, членські внески, друкарську машину, розповсюджувала літературу самвидаву та листівки про самоспалення студента Яна Палаха в Празі 1969 року [1].

Фактичним лідером організації був Зорян Попадюк (*Дод. А*)— спочатку учень школи, а потім студент відділення української філології Львівського університету, є лідером УНВФ. Його матір Любомира Попадюк була членом групи західноукраїнських шістдесятників-дисидентів, і вона була знайома з В'ячеславом Чорноволом, Іваном Гелем, братами Горинями та іншими. Тобто Зорян виховувався в правильному середовищі та разом з мамою він передруковував самвидав ще у школі.

Юнаки домовилися платити членські внески в розмірі п'яти карбованців щомісяця. Одну з перших дій УНВФ було встановлено табличку на міському цвинтарі в пам'ять жертв НКВС. Після «генерального погрому» 1972 року Зорян вирішує, що необхідно активізувати працю. Він купує друкарську машинку та

починає разом з іншими членами УНВФ розповсюджувати листівки. Змістом листівок є боротьба за незалежність України та інших поневолених народів. На квартирі Зоряна було проведено обшук та він був виключений з університету через конфлікт з працівниками КДБ [26, с. 197–198].

У 1970 році УНВФ стали членами інститутів, і організація зросла до кількох десятків. Авторські твори І. Дзюби, В. Мороза, Є. Сверстюка, В. Чорновола, журнали «Український вісник», «Хроніка поточних подій», а також роботи О. Солженіцина та М. Джіласа «Новий клас» – передруковувалися та поширювалися. У листопаді 1972 року та лютому 1973 року УНВФ випустив два номери громадсько-політичного журналу «Поступ», який містив статті, хроніку та документи самвидаву. Перше число складається з 58 сторінок, а вкладка містить одну закладку. Григорій Хвостенко, який також є студентом філологічного факультету Львівського університету, став головним колегою Зоряна. Він використовує псевдонімами М. Сьогодні і П. Ятаган. Наприклад, «Наші засади», «Коріння і квіти російського шовінізму», «Обриси справжнього Грабовського» та інші сміливі статті, які він написав, були опубліковані в журналі «Поступ» [26, с. 200-201].

Зорян Попадюк створив і додаткові матеріали для «Поступу». У журналі була сторінка, присвячена «Хроніці репресій». Крім того, були опубліковані вірші та відомі самвидавчі твори шістдесятників, такі як стаття Івана Геля «Тоталітаризм, українське відродження і Валентин Мороз». Г. Хвостенко установив зв'язок зі студентською групою істориків у Львівському університеті, яка вивчала історію України, спираючись на джерела, а не на офіційних радянських істориків. До цієї «історичної групи» УНВФ увійшли Степан Слука, Ігор Худій, Іван Сварник, Ігор Кожан, Мар'яна Долинська, Леонід Філонов та Роман Козовик [15, с. 671].

У серпні 1972 року Попадюк написав листівку з нагоди чотирьох років подій у Чехо-Словаччині. Її розповсюдили у Львові, Самборі, Стрию, Долині та Коломії члени команди, не включаючи Хвостенка та його товаришів. Наступного ранку кагебісти провели обшук у них, але нічого не знайшли.

27 березня 1973 року у Львові після заборони проводити шевченківські вечори, молодь створила 150 листівок із заголовком «Вставайте, кайдани порвіте!» і розклеїла їх по місту. Тієї ж ночі кілька десятків студентів були затримані та швидко виключені з університетів і призвані до армії. Голова УНВФ 6 серпня 1973 року Зорян Попадюк був засуджений до півроку ув'язнення та п'яти років заслання, а Яромир Микитко був засуджений до п'яти років ув'язнення. Погано те, що справа Григорія Хвостенка була виокремлена, його не судили. 29 співробітників Львівського університету було звільнено з посади, в тому числі матір Попадюка Любомиру [1].

У той час в університеті було багато груп студентів, які не спілкувалися між собою. Одна з них була створена студентами історичного факультету. Як альтернативний офіційний гурток з вивчення історії України, виникла друга група студентів. Підготовча робота була проведена Степаном Слукою з осені 1971 року по квітень 1972 року. Ігор Кожан, Роман Козовик та Іван Сварник були членами групи. У вересні 1972 року до гуртка приєдналися першокурсники Ігор Худій і Леонід Філонов, кандидати в члени КПРС, а також Мар'яна Долинська, студентка четвертого курсу, відмінниця, член факультетського бюро ЛКСМУ та депутата обласної ради [9, с. 47–50].

Розширення складу групи можливо лише за згодою всіх учасників. Всеволодові Іськіву запропонували вступити в гурток, коли він був п'ятикурсником, але виявилось, що він був частиною неформальної групи одностудентів, яка включала Степана Павлюка, Олега Полянського, Василя Бурдуланюка, Василя Федюка та інших. Філонов також запрошував Степана Павлюка до своєї групи, але він не міг дізнатися, що той вже був членом нелегального гуртка. Вони намагалися залучити людей з інших університетів і факультетів до свого об'єднання.

Так, Слука загітував Володимира Сукмановського, колишнього студента медінституту, і Миколу Макуху, знайомого студента Одеського інженерного військово-морського училища. Макуха був представником організації в Одесі з листопада 1972 року і мав намір створити філію з 3–4 осіб. Однокурсник

фундаторів гуртка, Мирон Олексюк, син директора Інституту суспільних наук Мирослава Олексюка, був одним із тих, хто відмовився брати участь у нелегальній роботі, але не дав жодного доносу. Альтернативний історичний гурток почав перетворюватися на нелегальну організацію після жовтня 1972 року. Учасники його читали та поширювали самвидав, зокрема твори В. Чорновола, В. Мороза ("Серед снігів") та І. Дзюби ("Інтернаціоналізм чи русифікація?"), і планували почати розвал КПРС з допомогою Філонова. Однак спочатку КПУ хотіла сформулювати засади створення незалежної української держави. У листопаді розробити план дій групи та доручили Слуці та Філонову розробити проєкт [27, с. 514].

План виходу з Радянського Союзу передбачав мирний шлях і заборону діяльності компартії. Замість того, щоб створити колгоспно-радгоспну систему, необхідно створити фермерські господарства та надати землю людям, які її обробляють, а також створити фабрики та заводи. Політичні свободи, включаючи свободу слів, друку та збірників, були спрямовані на те, щоб наповнити їх реальним змістом, дозволяючи опублікувати роботу діячів, які раніше не були визнані в країні. Нація була першою. Пропозицію програми обговорювали на зборах, її доповнювали та змінювали до лютого 1973 року. Реалізацію програми планували через просвітницьку діяльність, наукову діяльність, підривну роботу у владі та партійному апараті та випуск власного друкованого органу. Деякі члени групи, такі як Слука та Худій, не тільки виключали можливість збройної боротьби, але навіть доручили Козовику зв'язуватися з людьми, які були учасниками визвольних змагань у минулому. Однак інші члени організації (Філонов, Долінська, Кожан і Сварник) відмовилися від цієї ідеї, запропонували всі забути про неї, і вона навіть не вирішила на допит. Після закінчення університету організація мала стати всеукраїнською за рахунок створення груп у місцях праці її учасників. З конспіративних причин група не прийняла офіційної назви та не обрала формальних керівників, хоча насправді ними були Слука та Філонов [9, с. 58–59].

Через Григорія Хвостенка, який ігнорував конспірацію та викликав застереження, група Слуки підтримувала контакти з групою Сапеляка. У 1973 році під час шевченківських свят він сам запропонував поширити летючки у Львові, щоб протестувати проти адміністративного припинення урочистостей. У ході зустрічі, організованої Хвостенком зі Слукою, Філоновим, Сварником і Худим Попадюк погодився написати текст і надрукувати листівки. Однак Хвостенко додав слова, такі як "червоний фашизм", "кривавий московський режим" тощо, у більш спокійний варіант [9, с. 67–74].

Матір З. Попадюка надрукувала 300 листівок, які Зорян через Хвостенку передав Худому. У ніч з 27 на 28 березня всі члени групи Слуки, за межами Долинської, яка була на з'їзді археологів у Москві, працювали в трьох групах, розклеюючи летючки по всьому місту. Філонова, Слуку та Козовика заарештували відразу після повернення в гуртожиток, близько 3 років ночі. Перед четвертою забрали з дому Сварника, знайшовши Кожана, якого залишили «для історії». Худого також заарештували, а також Попадюка, Микитка, Сеньківа, Петрину, Вовка, Ковальчука та Радоня. Радіостанція «Голос Америки» оприлюднила список затриманих за кілька годин після утримання.

На Заході відбулися мітинги та демонстрації. Цілком можливо, що ситуація вплинула на рішення відпустити студентів 30 березня, повідомивши про завершення попереднього слідства. 3 квітня Долинську затримали в аеропорту. Під час обшуку виявили програму гуртка, а також особистий щоденник Юрія Липи під назвою «Призначення України». Однак наступного дня її відпустили.

УНВФ, безсумнівно, був новим явищем у русі опору, перш за все, з політичної точки зору. Молоді люди, які вибрали підпільний шлях боротьби, були виховані на самвидаві шістдесятників, але вони розуміли, що вони переросли їх і були новим поколінням українських дисидентів. Анатолій Русначенко вважає статтю «Наші засади» у першому номері «Поступу» «спробою сказати на повен голос те, що не вдалося Івану Дзюбі», а Григорій Хвостенко вважає СРСР регресивною державою з точки зору історичного процесу. Це пов'язано з двома факторами: першим є прагнення до світової

гегемонії, а другим – обмеженнями свободи думки та зростанням шовінізму Росії в Союзі [26, с. 200].

На прикладі з «Українських силуетів» двох представників руху Дмитра Квецька та Зоряна Попадюка, які чудово демонструють спадкоємність і новий рівень національного руху опору в Україні. Зорян вів дискусію з Дмитром Квецьком щодо того, як Україна може отримати незалежність. Зорян вимагав всенародного референдуму, але Дмитро Квецько був категорично проти, кажучи, що ми є народом старої культури і стародавньої влади, які ніколи не проводили боротьби за свою незалежність. Ми поклали тисячу життів у боротьбі за незалежну Україну, а тепер ми починаємо голосувати, чи потрібна нам свобода. Виходить, що ті, хто загинув за свободу до нас, загинули даремно, і ми починаємо з нуля [30, с. 192].

Отже, Український національно-визвольний фронт (УНВФ), заснований у 1968 році, був ключовою підпільною організацією дисидентського руху 1970-х років, що активно боролася за незалежність України шляхом поширення самвидаву та власної ідеологічної програми. Їхня діяльність, незважаючи на жорстокі радянські репресії, стала новим етапом у національному опорі, демонструючи готовність до рішучих дій та формулюючи чіткішу мету створення самостійної української держави.

2.2. Спілка української молоді Галичини (СУМГ)

У січні–лютому 1972 року в селі Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської області виникла “Спілка Української Молоді Галичини”(СУМГ). Дмитро Гриньків (*Дод. Б*) був ініціатором створення спілки, яка вважала себе спадкоємницею ОУН. Кожен член організації мав псевдонім, і вона була організована на зразок бойових загонів УПА: нелегальні збори в лісі або в горах. Метою було створення незалежної самостійної української держави, подібної до Польщі чи Чехословаччини. Досягти цього планували шляхом ідеологічної

боротьби, але іноді використовували зброю. вони намагалися налагодити зв'язки зі схожими організаціями в інших регіонах і республіках [21, с. 270].

Група складалася з 12 осіб; її члени, як працівники, так і студенти, провели десять окремих збірок, навчилися стріляти та збирали літературу ОУН, спогади та повстанські пісні. Статут і програму СУМГ розробляли Д. Гриньків та інженер Дмитро Демидів, але вони не встигли їх схвалити, після чого СУМГ був розкритий КДБ. У березні-квітні 1973 року були заарештовані та засуджені Д. Гриньків, М. Мотрюк, В.-І. Шовковий, Р. Чупрей і Д. Демидов.

У Д. Гриньківа та його товаришів виникла думка почати боротьбу спричинена обуренням репресіями проти української інтелігенції, особливо арештами, які почалися 12 січня 1972 року [45, с. 178–179]. У селі Печеніжин 31 січня 1972 року в будинку Василя-Івана Шовкового відбулася зустріч однодумців, а саме: Роман Чупрей, Дмитро Демидів, Василь Михайлюк, Федір Микитюк, Микола Мотрюк та Дмитро Гриньків. Зробивши, певні висновки та склавши присягу Україні, проголосили створення організації. На зібранні в травні Демидів узяв на себе посаду керівника ідеологічного відділу організації та написання програми. Служба безпеки була очолена І. Шовковим.

Згодом у лютому приєдналося ще декілька членів такі, як Роман Чупрей, Іван Мотрюк і Василь Кузенко. А в літку прийнятий Василь Гриньків і восени Богдан Романишин, студент Львівської політехніки. Організація хотіла, щоб майбутня Україна була незалежною соціалістичною державою схожою на Польщу чи Чехословаччину. Досягти цього планували шляхом ідеологічної боротьби, але іноді використовували зброю. На одному зі зборів Гриньків розповів про становище України в СРСР, спираючись на статистику, яку він зібрав. Оскільки було проведено десять зібрань, у лютому 1973 року планувалося провести з'їзд усіх членів СУМГ [21, с. 272–273].

Кожен член СУМГ мав псевдонім (наприклад Гриньків – «Грім-гора»), і організація була схожа на бойові загони УПА. Гриньків давав завдання письмово кожному індивідуально підбираючи під їх можливості. Це передбачало збірку інформації про діяльність УПА, вивчення настроїв студентів, залучення нових

членів СУМГ, збірку пісень і розповідей про УПА та її славетних вояків, збірку літератури про історію національно-визвольних змагань і придбання зброї, щоб захистити себе та свою родину у разі потреби. У той час, коли він працював на підприємствах, Гриньків був головою Комітету Добровільного товариства сприяння армії, авіації та флоту (ДТСААФ). Завдяки цьому він мав можливість навчати своїх членів стрільбі як на легальних, так і на нелегальних зборах у горах. Щодо забезпечення зброєю то карабін і малокаліберна гвинтівка були викрадені, а також два будівельні пістолети, які Василь-Іван Шовковий мав переобладнати для стрільби з однієї руки. Члени СУМГ поклали вінок до пам'ятника Олексі Довбушу, що в Печеніжині з синьо-жовтою стрічкою з нагоди річниці його загибелі восени 1972 року [21, с. 275].

Останнє зібрання відбулося 1 лютого 1973 року в будинку Дмитра Гринька. На зустрічі були присутні Роман Чупрей, Іван Шовковий, Микола Мотрюк, Василь Кузенко, Василь Михайлюк та Федір Микитюк. Гриньків закликав учасників до активної діяльності діяльності та запропонував, щоб у середині лютого 1973 року відбувся з'їзд усіх членів організації, на якому мали обговорити та затвердити статут і програму СУМГ, а також скласти план подальших дій.

Роману Чупрею доручили зв'язатися з іншою дисидентською організацією, щоб домовитися про співпрацю. Для членів СУМГ було важливе питання пошуку зброї, щоб вони могли захиститися від радянської влади, якщо вони були викриті. Крім того, існувала ймовірність збройного повстання для створення незалежної України. Дмитро Гриньків і Микола Мотрюк облаштували сховок для зброї у бітумній установі Коломийської ПМК-67. У арсеналі СУМГ були два монтажно-будівельні пістолети (перероблені на зброю), револьвер, два пістолети та одинадцять набоїв, малокаліберна гвинтівка з 520 набоями, 40 патронів і обрізи. Вони так і не досягли своїх цілей. Ідея створити печатку організації стала помилкою. Тарас Стадниченко – гравер до якого звернувся Гриньків, доніс в КГБ. Організовані збори, щоб виявити «стукача» та імітувати розпуск організації лише прискорили арешти, що відбулися 14 березня 1973 року [45, с. 179–180].

Отже, "Спілка Української Молоді Галичини" (СУМГ), заснована Дмитром Гриньківим у 1972 році як спадкоємиця ОУН, прагнула створення незалежної української держави шляхом ідеологічної боротьби та, за необхідності, збройного опору. Попри чітку структуру, тренування зі зброєю та спроби налагодження зв'язків, організація була викрита та ліквідована КДБ у 1973 році, що стало наслідком доносу та прискорило арешти її членів.

2.3. Росохацька група

Росохацька група – це підпільна група молоді з села Росохач Чортківського району Тернопільської області, яка діяла на початку 1970-х років і підтримувала національні цінності. У 1972 році група офіційно сформувалася [26, с. 208].

Компанія друзів із села Росохач слухала закордонні передачі, радіо «Свобода», а до неї слухали «Визволення». Багато людей у той час слухали передачі з Ватикану, а не ходили до офіційної церкви. Молодь ж навпаки цікавилася політичними передачами, які зосереджувалася на політичному житті України. Саме звідти молодь побачила про дисидентів, таких як Кандиба, Лук'яненко, Світличний, Чорновіл і Сверстюк.

Володимир Мармус, який був членом групи, написав присягу, починаючи фразою: «Перед образом Святої Богородиці, перед лицем своїх товаришів урочисто присягаюся вірно служити Україні, боротися за її незалежність». «Якщо я зраджу, то хай рука друга зітре мене з лиця землі», – було сказано після присяги. Десять юнаків присягнуло, а саме: Володимир і Микола Мармуси, Петро Вітів, Петро Винничук, Василь Лотоцький, Володимир Сеньків, Андрій Кравець, Микола Слободян, Микола Лисий і Степан Сапеляк (*Дод. В*).

Члени групи переписували та розповсюджували листи невідомого автора, у яких називалося вандалізмом знищення могил вояків Галицької Армії у Львові. Крім того, вони розклеювали вірші, які були «антирадянськими». Виступ Миколи Мармуса із закликом до боротьби за Україну було записано на магнітофон. Крім того, члени організації голосно вмикали магнітофон, коли

молодь виходила з кінотеатру ввечері, щоб усі могли почути. Юнаки збирали патріотичну літературу, пісні, вірші та фотографії. Також розробили власну печатку на основі українських грошей 1918 року. Зображення тризуба і козака з рушницею, а з двох боків було написано «Українська держава» таким був штамп Росохацької групи. Вночі 22 січня 1973 року в Чорткові група провела акцію. Було встановлено чотири синьо-жовті прапори та розвішано прокламації з нагоди 55-ї річниці проголошення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради [31, с. 5]. У них писалося:

“Дорогі товариші! Сьогодні минає 55 років від того дня, коли в Києві IV Універсалом Центральної Ради було проголошено самостійність української держави. Цей історичний акт продемонстрував волю українського народу, його споконвічне прагнення до незалежності. Проте сьогоднішня радянська офіційна історіографія намагається показати цю подію в очах нашого покоління як антинародну. Це грубе перекручення історичної дійсності з обуренням засуджує передова громадськість. Це засуджує кожний, кому дорогі інтереси нації.

Дорогі товариші! Гідно зустріньмо цю знаменну дату, яка по праву вважається нашим національним святом!

Хай живе вільна Україна!” Це було накреслено плакатними перами на шпалерному папері. Окрім прокламації вивісили гасла: “Свободу українським патріотам!”, “Ганьба політиці русифікації!”. На питання працівників КГБ охоронець кінотеатру відповів :“Не знаю. Я прийшов, сів увечері, дивлюся – ваш прапор, а рано дивлюся – наш прапор”. Члени групи планували перейти до збройного підпілля. Вони навчилися користуватися зброєю в лісі, а саме двома пістолетами, карабінами і обрізом. Степан Сапеляк був першим, кого затримали 19 лютого 1973 року [31, с. 14].

Книжка «Юнаки з огненної печі» (2003), книга спогадів Володимира Мармуса « Доля обрала нас» (2004) та документальні фільми «Прапори» (2018) та «Росохацька група» (2023 р.) написані про членів Росохацької підпільної організації Харківською правозахисною групою. 26 листопада 2005 року Степана Сапеляка нагороджено орденом «За заслуги» третього ступеня за значну

особистість внесок у національне та державне відродження України, активну громадську діяльність і відданість ідеалам свободи та незалежності. 18 серпня 2006 року інші групи членів нагороджені орденом «За мужність» першого ступеня за підняття прапора в 1973 році та за значний внесок у національно-визвольному русі.

Отже, Росохацька група – це підпільна молодіжна організація з Тернопільщини, що діяла на початку 1970-х років, яка, натхненна закордонними радіопередачами та дисидентським рухом, активно пропагувала українські національні цінності та боролася за незалежність. Кульмінацією їхньої діяльності стала акція 22 січня 1973 року в Чорткові, де було встановлено синьо-жовті прапори та розповсюджено прокламації на честь 55-ї річниці проголошення самостійності УНР, за що її члени згодом зазнали репресій, але були посмертно визнані державою.

2.4. УНФ-2

З 7 січня 1961 року «Українська Загальнонародна Організація» розпочала свою роботу та мала близько 200 членів по всій Україні. 1964 року прибрала назву «Український національний фронт» після спілкування з Михайлом Дяком. Організація існувала до 1979 року, після чого Михайло Дяк про неї нічого не сказав під час слідства. УНФ-2 — це нелегальна політична організація, яка виникла в селі Солуків сучасного Калуського району Івано-Франківської області на початку січня 1961 року.

Григорій Диндин, член Організації українських націоналістів, став її головою, а Микола Крайник, нафтовик, керував з 1964 року. У 1965 році УЗНО змінила назву на Український національний фронт, а в літературі його називали «УНФ-2». Організація прийняла програмний документ під назвою «Декларація груп українських патріотів», який вимагав проведення всенародного референдуму для досягнення незалежності України [4, с. 234–235].

Центральною постаттю в історії УНФ-2 був Микола Крайник, який у 1964 році очолив підпільний Український Національний Фронт-1, а пізніше, у 1965 році, сприяв створенню або трансформації УНФ-2. Крайник, член ОУН з 1951 року з псевдонімом "Привид", був рушійною силою організації, відповідальним за розробку програмних документів та керівництво підпільною діяльністю. Серед інших значних активістів, які формували структуру УНФ-2, були Микола Придворний, Михайло Дяк, Марія Литвиниця, Тарас Дядина, Юлій Винтонів та Іванко Юрій [3, с. 20].

Головною метою УНФ-2 була боротьба за національну незалежність України. Організація чітко викривала колоніальний статус України в СРСР, наголошуючи на відсутності власної державності, армії, посольств, грошей та повних політичних прав. Вони прагнули побудувати демократичний соціалізм з дотриманням прав і свобод людини, викривали тоталітарну однопартійну систему, фальшивість виборів, порушення конституційних прав, тотальну русифікацію, духовне та релігійне гноблення. Незважаючи на формальне право УРСР на вихід з СРСР, УНФ-2 вважав його фікцією і закликав до проведення загальнонаціонального референдуму під наглядом ООН для визначення майбутнього України. Організація також наголошувала на необхідності створення національних політичних партій та відбудові національної свідомості серед українського народу [4, с. 243–244].

Структура УНФ-2 базувалася на невеликих осередках (3–5 осіб), які часто не знали один одного, що забезпечувало високий рівень конспірації. Лише керівники осередків підтримували зв'язок з вищим центром. Діяльність УНФ-2 охоплювала тогочасний Долинський район, а також Болехівський, Рогатинський, Галицький та Калуський, м. Львів, а також підтримувала зв'язки з українською діаспорою, зокрема з вивезеними українцями в Караганді, Казахстан. Для збереження таємності використовувалися умовні списки членів, паролі, псевдоніми, таємні схованки, а також шифрування документів [3, с. 15].

Ключовим методом боротьби УНФ-2 було розповсюдження інформації через самвидав. Вони збирали, обробляли та поширювали правдиві відомості,

видаючи підпільні програмні документи, звернення, статті та листівки за допомогою друкарських машинок і фотоапаратів [16, с. 149–150]. Серед їхніх видань були журнали "Прозріння", "Український вісник", "Інформаційний бюлетень", "Нове життя", "Наше слово" та "Річник "Український календар"". Організація також розповсюджувала літературу ОУН та УПА, непідцензурні твори та матеріали шістдесятників. Інформація передавалася на зарубіжні радіостанції ("Свобода", "Німецька хвиля", "Голос Америки") та через кур'єрські зв'язки з еміграцією. Фінансування здійснювалося за рахунок збору коштів для допомоги переслідуваним та їхнім сім'ям, а також для придбання необхідного обладнання для підпільної роботи [4, с. 256–257].

Після звільнення з ув'язнення у 1987 році, Микола Крайник не зупинився. Він продовжив активну діяльність УНФ-2, яка, незважаючи на роз'єднаність осередків, продовжувала діяти за інерцією. У 1990 році Крайник заснував філію братства ОУН-УПА на Долинщині та активно долучився до Руху та УХДП. Після проголошення незалежності України у 1991 році, підпільники УНФ-2 вважали свою "програму і місію виконаними". У грудні 1991 року Микола Крайник був реабілітований та отримав грошову компенсацію у 1993 році. У 2000 році він брав участь у Х Великому Зборі ОУН у Мюнхені (*Дод. Г*), підтримуючи зв'язок з українською діаспорою. З 1996 року УНФ-2 було легалізовано. Державне визнання їхнього внеску відбулося у 2005 році, коли Президент України Віктор Ющенко та Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко видали укази про державну підтримку колишніх політв'язнів та їхніх громадських організацій [3, с. 27–28].

УНФ-2 був потужною підпільною організацією, яка відіграла значну роль у боротьбі за незалежність України. Її діяльність базувалася на глибокому аналізі колоніального становища України та прагненні до демократичних змін, а її учасники, незважаючи на жорстокі репресії, демонстрували незламний дух опору. Після здобуття незалежності, колишні дисиденти, такі як Микола Крайник, продовжували відігравати активну роль у національному відродженні та збереженні історичної пам'яті.

Отже, Український національний фронт (УНФ-2), що розпочав свою діяльність у 1961 році під керівництвом Григорія Диндина, а пізніше Миколи Крайника, був потужною підпільною організацією, яка до 1979 року активно боролася за національну незалежність України. Організація, попри жорсткі репресії, чітко викривала колоніальний статус УРСР та прагнула до демократичних змін, розповсюджуючи самвидав та підтримуючи зв'язки як з діаспорою, так і з іншими дисидентськими групами.

2.5. Інші підпільні групи та організації.

У 1970-х роках окремі осередки національного руху продовжували боротися, незважаючи на посилення тиску з боку радянського уряду. Однією з таких груп була Городенківська, яка в першій половині 1970-х років активно працювала проти СРСР у Городенці Івано-Франківської області. Активна діяльність Городенківської групи дисидентів на Івано-Франківщині розпочалася у 1972 році. За даними КДБ, її ядро налічувало 10 осіб, хоча антирадянська діяльність охоплювала близько 50 учасників, включаючи освітян. Група сформувалася на базі місцевого товариства охорони природи.

Серед ключових учасників були Микола Гамула (1917–1981), Федір Вережак, Василь Яшан та Микола Гуцул (1926–2005). Усі вони мали досвід репресій 1940–1950-х років: Яшан і Гуцул – за участь у підпіллі ОУН, Гамула – за дезертирство, Вережак – за "присвоєння державного майна". Гамула та Гуцул, що познайомилися у таборах, залишалися близькими друзями. До групи також долучилися чернівецький журналіст Роман Гайдук (1937–2010), Т. Шевчук та мешканець Коломиї М. Кучирко [25 с. 26].

Ці люди мали значний досвід переслідувань радянським режимом ще з 1940-1950-х років. Зокрема, Василь Яцкан та Микола Гуцул були засуджені за участь у збройному підпіллі ОУН, Микола Гамула – за дезертирство, а Федір Вережак – за звинуваченням у "присвоєнні державного майна". Микола Гамула та Микола Гуцул навіть познайомилися у виправно-трудових таборах і з того

часу підтримували тісні зв'язки. До групи також долучилися чернівецький журналіст Роман Гайдук, його земляк Т. Шевчук, а також мешканець Коломиї М. Кучирко.

Городенківська група боролася проти радянської системи, використовуючи звернення, розмноження та поширення самвидавної літератури, пропаганду ідей самостійності України та прослуховування зарубіжних радіопередач. Серед поширюваних творів були праці В. Мороза, І. Дзюби, М. Брайчевського, М. Джиласа, а також № 2 "Українського вісника", більшість яких походила від українських дисидентів-шістдесятників.

У 1972–1973 роках самвидав надходив до Городенківської групи двома основними шляхами. Головним постачальником була Оксана Попович з Івано-Франківська, колишня оунівка, що відбувала покарання у ВТТ (1945–1956). Зблизившись у 1960–1970-х роках із дисидентами, вона була знайома з багатьма відомими діячами. Попович, чия родина мешкала в Городенці і яка там навчалася, мала добрі зв'язки з місцевими патріотами, зокрема з учасниками групи, передаючи їм через Миколу Гуцула праці В. Мороза, Б. Антоненка-Давидовича, І. Світличного та Є. Сверстюка.

Іншим джерелом самвидаву (творів І. Дзюби та М. Джиласа) був Роман Гайдук з Чернівців, який отримав їх від Карданського, що емігрував до Ізраїлю у 1973 році. У групі постійно обмінювалися забороненою літературою, яку читали на квартирах М. Гамули та Ф. Вережака. Матеріали розмножували за допомогою фотоапарата "Зоркий-4" (М. Гамула та Р. Гайдук). Ф. Вережак найактивніше поширював літературу. Для покращення копіювання група шукала друкарську машинку.

Ідеологічно Городенківська група була неоднорідною. Микола Гуцул, що поширював праці з інтегральним націоналізмом ("10 заповідей українського націоналіста", "Молитва націоналіста", твори В. Мороза), був колишнім оунівцем і прихильником національно-визвольної парадигми. Роман Гайдук, молодший, поширював твори І. Дзюби та М. Джиласа, представляючи шістдесятницьку, ревізіоністську течію. З середнім віком 53 роки, група була

одним із останніх осередків шістдесятницького правозахисту з елементами національно-визвольної парадигми [25, с. 27].

Через значну активність група швидко потрапила в поле зору КДБ. Уже в січні 1973 року Микола Гамула, Федір Вережак та Василь Яцкан були взяті під оперативний контроль. До початку 1974 року КДБ розгорнуло широку агентурну мережу, агенти якої входили в довіру до дисидентів і отримували від них самвидав. Згодом їх було затримано.

У 1974 році Михайло Слободян, директор будинку культури с. Грать Косівського району Івано-Франківської області заснувала напівлегальну групу під назвою «Гомін», але вона так себе і не проявила [26, с.208].

"Партія національного прогресу" – організація функціонувала у Горлівці, на Донеччині, що є важливим свідченням того, що український націоналістичний підпільний рух не обмежувався лише західними регіонами України, а мав прояви і на індустріальному Сході. Існування таких груп у цій області, незважаючи на жорсткий ідеологічний контроль та значну русифікацію, підкреслює живучість ідеї української незалежності.

Період діяльності "Партії національного прогресу", заснованої вчителем історії Юрієм Мельником, припав на кінець 1970-х – початок 1980-х років. Це був час посилення репресій після підписання Гельсінських угод 1975 року та створення Гельсінських груп, коли КДБ активно "зачищало" будь-які прояви інакомислення. Поява нової підпільної групи в такий складний період свідчить про безперервність опору радянському режиму. Щодо характеру діяльності, "Партія національного прогресу", займалася поширенням самвидаву, листівок та національно свідомих матеріалів, як і інші подібні групи того часу. Їхня діяльність була глибоко законспірованою через високий ризик арешту та репресій з боку радянських спецслужб [7, с. 122].

"Союз борців за звільнення України" згадується як одна з націоналістичних підпільних груп, що діяла на Сході України. Ця група функціонувала у місті Шахтарськ на Донеччині. Як і у випадку з "Партією національного прогресу" у Горлівці, існування подібної організації на Донеччині є надзвичайно важливим

фактом. Воно спростовує стереотипи про нібито відсутність українського націоналістичного опору на Сході України та свідчить про те, що ідеї національної свободи та незалежності були поширені по всій території країни, незважаючи на масштаби русифікації та жорсткий контроль радянського режиму.

Сама назва – "Союз борців за звільнення України" – чітко вказує на націоналістичний та самостійницький характер організації. Її метою, безсумнівно, було досягнення державної незалежності України від радянської окупації. Подібні назви часто свідчили про пряму ідейну спадкоємність з більш ранніми етапами українського визвольного руху, зокрема з діяльністю ОУН-УПА, або ж про глибоке усвідомлення потреби у національній суверенності.

Отже, Городенківська група, що діяла на Івано-Франківщині в 1970-х роках, представляла собою осередок національного опору, сформований здебільшого досвідченими репресованими дисидентами, які активно поширювали самвидав та ідеї самостійності України. Водночас, існування "Партії національного прогресу" в Горлівці та "Союзу борців за звільнення України" у Шахтарську на Донеччині свідчить про поширеність українського націоналістичного підпілля не лише на Заході, а й на індустріальному Сході, спростовуючи стереотипи та підтверджуючи безперервність боротьби за незалежність попри посилення радянських репресій.

2.6. Репресії радянського режиму проти підпільного руху в 1970-х рр.

Четвертого січня 1972 року у поїзді «Москва-Прага» заарештували громадянина Бельгії, студента Ярослава Добоша. Намагалися показати зв'язок між «відщепенцями» в СРСР із «націоналістичними організаціями» на Заході. Ключовим моментом, що послужив приводом для розгортання операції, стало затримання 4 січня 1972 року на станції Чоп Ярослава Добоша – громадянина Бельгії українського походження, члена емігрантської "Спілки української молоді". Він намагався вивезти за кордон фотокопію "Словника рим української

мови" політв'язня Святослава Караванського, а перед цим зустрічався у Києві з відомими шістдесятниками, зокрема Іваном Світличним. Цей інцидент був негайно використаний радянською пропагандою, щоб представити українських дисидентів як "націоналістичних наймитів" та "запроданців капіталістичного Заходу", що нібито діяли під впливом іноземних спецслужб [18, с. 122–124].

Наслідки "Справи Добоша" виявилися катастрофічними для українського національного руху. Вже 12–14 січня 1972 року КДБ розпочало масштабну операцію "Блок", що призвела до хвилі арештів у Києві, Львові та інших містах. Репресії тривали протягом 1972–1974 років, охопивши, за різними оцінками, від 100 до 190 осіб по всій Україні. Серед заарештованих були провідні діячі української інтелігенції, такі як В'ячеслав Чорновіл, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Стус, Іван Гель, Ірина Калинець, Стефанія Шабатура, Микола Плахотнюк, Леонід Плющ та багато інших [2, с. 126-127].

Операція була також спрямована на руйнування інфраструктури розповсюдження самвидаву. Це призвело до значного скорочення обсягів нелегальної літератури та призупинення видання таких важливих часописів, як "Український вісник". Більшість заарештованих отримали суворі вироки за статтею 62 Кримінального кодексу УРСР ("антирадянська агітація та пропаганда"), що передбачала максимальні терміни ув'язнення – 5–7 років таборів суворого режиму та 3 роки заслання. Окремих дисидентів, як Миколу Плахотнюка та Леоніда Плюща, навіть запроторили до спецпсихлікарень, використовуючи каральну психіатрію.

Під тиском КДБ Ярослава Добоша змусили провести прес-конференцію у Києві, де він публічно "засудив" свою націоналістичну діяльність та "розповів" про зв'язки із заарештованими дисидентами. Після цього його вислали з СРСР. Хоча, повернувшись до Бельгії, Добош відмовився від своїх свідчень, заявивши, що вони були дані під примусом, цей інцидент був широко використаний радянською пропагандою [18, с. 124].

Дзвінок-попередження пролунав восени 1972 року. На засіданні комітету комсомолу ЛДУ за участю Мар'яни Долинської обговорювалося питання про

виключення студентів Олега Лишеги (філологічний факультет) і Василя Гайдучка (журналіст) з комсомолу та з університету за публікацію їхніх творів у нещодавньому альманасі «Скрина», заснованому на поетом Григорієм Чубаєм. Крім того, в цьому журналі співпрацювали Орест Яворський, студент Інституту прикладного і декоративного мистецтва, Микола Рябчук, студент «Політехніки», Михайло Осадчий, репресований викладач університету, Віктор Морозов, студент факультету іноземних мов ЛДУ, Роман Кісь, науковий співробітник Музею етнографії та художнього промислу та поет Микола Холодний. Альманах відпустив своє рішення після останнього Г. Чубая в 1972 році та численних допитів у слідчому відділі УКДБ. Рябчука, Яворського та Морозова звільнили з навчальних закладів [27, с. 513–514].

13 квітня комсомольські збори історичного факультету виключили всіх членів підпільної групи з ВЛКСМ, а Філонова з КППРС виключили з партзбору. 18 квітня ректор наказав відрахувати Степана Слуку, Івана Сварника, Романа Козовика, Леоніда Філонова, Ігоря Кожана та Ігоря Худого з університету. Незабаром Мар'яну Долинську також відрахували. Філонов був єдиним, кого забрали в армію.

Студенти інших факультетів також були піддані репресіям. Григорія Хвостенка, Василя Ганущака, Богдана Рокецького, Володимира Вдовиченка та Яромира Лишегу виключено з філологічного факультету. Павла Федюка та Михайла Гомбковського відрахували з факультету журналістики, а Дмитра Петрину відрахували з факультету фізики. Розправилися навіть з дівчатами, які мали дружбу з нелегальною групою. Ніна Тетьоркіна, Надія Степула та Валентина Корнійчук не отримали студентських квіток через це. Зрештою, викладачі також постраждали. Петра Челака та Прокопа Гонтара звільнили з посад деканів. Багато викладачів і асистентів кафедри університету були звільнені. Серед них Іван Ковалик, Петро Кобилянський, Феоктист Пачовський, Йосип Кобів, Зіновій Булик, Олександр Гудзь та багато інших [9, с. 85–86].

Івана Сварника звільнили з посади головного редактора видавництва «Каменярь» через участь сина в підпільній організації. Мирослав Олексюк був

звільнений з посади директора Інституту суспільних наук через «ідейні та методологічні помилки», а насправді через порядність сина. Інші навчальні заклади Львова також постраждали від хвилі переслідувань, виключень і звільнень. Починаючи, з 12 по 14 березня кілька громадян повідомили КДБ про те, що на території Коломийського району діє підпільна антирадянська націоналістична організація під керівництвом Дмитра Гринька. 14 березня 1973 року Управління КДБ Івано-Франківської області порушило кримінальну справу проти Д. Гриньківа на основі цих заяв. 15 березня 1973 року Д. Гриньків, Шовковий і Мотрюк були затримані. Через два дні, 17 березня, Чупрей також був затриманий. Демидів був затриманий 13 квітня. Під час обшуку у домі Гриньківа було вилучено заготовку печатки, одне письмове доручення та патрони до малокаліберної гвинтівки. Того ж дня він віддав вогнепальну зброю, яку зберігав на роботі [45, с. 180].

Учасники групи були визнані винними у «зраді батьківщини» і їм погрожували смертною карою або 15-річним ув'язненням. Судове засідання, яке відбувалося над членами групи, тривало три дні та проходило у закритому режимі; члени їхніх родичів були дозволені лише на виголошення вироку. 9 серпня 1973 року Івано-Франківський обласний суд засудив Д. Гриньківа до семи років таборів суворого режиму та трьох років заслання, а Демидіву та В.-І. Шовкового до п'яти років ув'язнення, Мотрюка та Чупрея до чотирьох років ув'язнення. [21, с. 275-276]

У Тернополі відбувся суд наприкінці 1973 року. Карний Кодекс УРСР статті 62 (проведення антирадянської агітації і пропаганди) і 64 (створення антирадянської організації) засудили Володимира Мармуса до шести років таборів суворого режиму і п'яти заслання; Миколі Мармусу та Степанові Сапеляку дали по п'ять років ВТК і три заслання; Володимир Сеньківу і Петрові Винничуку дали по чотири роки ВТК і три заслання; і Миколі Миколу Лисого та Петра Вітіва не судили [26, с. 208].

У березні 1974 року було прийнято рішення розпочати репресії проти членів Городенківської групи з метою припинення подальшого поширення

ідейно шкідливих і наклепницьких документів, їх вилучення... повного розкриття злочинної діяльності об'єктів. За погодженням обкому КПУ Управління КДБ Івано-Франківської області передало прокурору області документи про дії дисидента Ф. Вережака. 22 березня проти нього було порушено кримінальну справу за статтею 187-І КК УРСР ("поширення завідомо неправдивих вигадок, які повідомляють радянський державний і громадський устрій").

За кілька днів будинки членів групи були обшукані кагебістами. На квартирах М. Кучирка в Коломиї, М. Гамули та М. Гуцула в Городенці, Р. Гайдука та Т. Шевчука в Чернівцях було знайдено не менше 16 документів, які були створені самими людьми. Перші допити КДБ дали компрометуючі показники щодо важливих учасників Городенківської групи. М. Гамула, М. Гуцул і Р. Гайдук були заарештовані 26 березня 1974 року. Через похилий і перебування в лікарні вікна Федора Вережаку уникнути затримання, але за його поведінку було встановлено оперативний контроль КДБ [25, с. 27].

У результаті слідства було виявлено, що М. Гамула, М. Гуцул і Р. Гайдук поширювали та розповсюджували самвидавну літературу. 6 травня 1974 року прокурор вирішив перекваліфікувати перевірку на статтю 62 КК УРСР ("антирадянська агітація і пропаганда") і передати справу в Управління КДБ Івано-Франківської області. Підслідні зусилля визнати свою «провину» під тиском кагебістів під час допиту. Р. Гайдук був підданий психіатричній експертизі, і проти нього застосовували хімічні препарати.

У той же час Ф. Вережак, який також погодився співпрацювати зі слідчими, отримав підписку про невиїзд. Його профілакували та припинили кримінальне переслідування після виходу з лікарні як інваліда 2 групи. Після припинення репресій проти Ф. Вережака в дисидентському середовищі розширила інформацію про те, що він був таємним агентом КДБ. Проте матеріали ГДА СБУ не підтвердили ці припущення. Роман Окуцький мешакенець с. Серафінці був обурений арештами городенківських дисидентів.

Він 27 червня 1974 року вивісив у м. Городенка власноруч виготовленну листівку про їх ув'язнення. Проте на початку вересня Романа заарештували [25, с. 27–28].

Справу Городенківської групи було передано до Івано-Франківського обласного суду після завершення попереднього слідства. 13–15 серпня 1974 року відбувся публічний судовий процес. Микола Гуцул отримав шість років ув'язнення та три роки заслання у виправно-трудових колоніях суворого режиму, а Микола Гамула та Роман Гайдук отримали п'ять років ув'язнення та три роки заслання. Оксана Попович під час слідства вона голодувала протягом півтора місяця. Все ж 14 січня 1975 року її засудили на 8 років колонії суворого режиму та 5 років заслання.

На початку 1977 року Гриньківа везли до Івано-Франківська для «промивання мозку», де йому пропонували написати зречення від своїх поглядів, але він відмовився. У 1978 році його привезли до Києва, а потім його тримали в глухій ізоляції протягом півроку в тюрмі «Лефортово» в Москві. Зрештою, на прохання дружини та матері, яка померла в березні того ж року, він був помилуваний і звільнений у кінці серпня 1978 року. Зміг працювати наладчиком удома, а потім токарем на заводі «Сільмаш», де КГБ зібрав багато колишніх політв'язнів, щоб легше контролювати їх. Гриньків категорично відмовився від спроб переконати його написати покайну заяву в пресі. В 1979 році переховував поета-дисиденту Тараса Мельничука та організував його втечу з психлікарні. Згідно з Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», члени «СУМГ» визнаються борцями за незалежність України. [45, с. 180–181].

У 1979 році Микола Крайник був затриманий. Івано-Франківський обласний суд засудив його до семи років ВТК суворого режиму та три роки заслання за статтями 62 ч.1 та 64 КК УРСР. 17 вересня 1979 року Івана Мандрика несподівано відрядили до Івано-Франківська, де він був жорстоко вбитий. Хоча більшість людей стверджували, що Іван Мандрик помер самогубством, його батьки та друзі вважають, що це було політичне вбивство. Він був закатований КГБ. Василь Зварич був затриманий. Справу сфабрикували за «хуліганство»,

йому дали два з половиною років ув'язнення. Центральний осередок УНФ-2 був зруйнований [3, с. 21–23].

Таким чином, у 1970-х роках, в умовах посилення тиску з боку радянського режиму, український національно-визвольний рух не згасав, а, навпаки, продовжував свою підпільну боротьбу за незалежність. Цей період відзначився діяльністю низки відважних організацій, які, незважаючи на постійну загрозу репресій, демонстрували незламний дух опору.

Яскравим прикладом такої боротьби став Український національно-визвольний фронт (УНВФ), заснований у 1976 році групою самбірських школярів на чолі із Зоряном Попадюком. Їхня мотивація була глибоко вкорінена в історичній пам'яті про окупацію Чехословаччини та злочини НКВС. УНВФ, що свідомо наслідував традиції Українського національного фронту, мав власну символіку, фінансування та активно поширював самвидав, зокрема журнал "Поступ", викриваючи радянський режим та закликаючи до боротьби за незалежність. Під впливом дисидентського середовища, в якому виховувався Зорян Попадюк, організація розширила свою діяльність, залучаючи студентів та розробляючи плани побудови незалежної України. Масові акції, такі як розклеювання листівок у Львові, призвели до жорстоких репресій, арештів та виключень з університетів. Однак міжнародний розголос допомагав пом'якшити ситуацію для деяких затриманих, свідчивши про важливість їхньої боротьби. УНВФ став новим, політично зрілим етапом у русі опору, перейшовши від дисидентства до чіткої вимоги національної незалежності та необхідності референдуму [4, с. 565].

Паралельно, на Івано-Франківщині, у січні–лютому 1972 року, виникла Спілка Української Молоді Галичини (СУМГ), заснована Дмитром Гриньківим як пряма відповідь на посилення репресій проти української інтелігенції. СУМГ позиціонувала себе як спадкоємиця ОУН, переймаючи її конспіративну структуру та ідеологію боротьби за незалежну українську державу. Члени СУМГ, переважно молоді робітники та студенти, мали псевдоніми, проводили нелегальні збори, збирали інформацію про УПА, навчалися стрільбі та

поширювали націоналістичну літературу. Проте, незважаючи на обережність, СУМГ існувала недовго. Фатальною виявилася спроба створити печатку – донос гравера до КДБ призвів до арештів лідерів у березні-квітні 1973 року, що фактично припинило діяльність організації. Історія СУМГ, хоч і коротка, є яскравим прикладом відваги та самовідданості української молоді, яка прагнула до незалежності попри жорстокий радянський режим [21, с. 270–274].

На Тернопільщині, у 1972 році, сформувалася Росохацька група, підпільна молодіжна організація, що активно відстоювала українські національні цінності. Їхня діяльність, натхненна "забороненими" радіопередачами та усвідомленням власної ідентичності, базувалася на урочистій присязі боротися за незалежність України. Група розповсюджувала "антирадянські" матеріали, публічно відтворювала заклики до боротьби та збирала патріотичну літературу, створивши навіть власну печатку. Кульмінацією стала акція 22 січня 1973 року в Чорткові, коли були вивішені синьо-жовті прапори та прокламації до річниці проголошення УНР, що стало сміливим викликом режиму. Незважаючи на плани перейти до збройного підпілля, група була викрита та репресована. Проте, їхня історія, задокументована у книжках та фільмах, є яскравим свідченням незламності духу української молоді та її внеску в національно-визвольний рух, що було посмертно визнано державними нагородами [31, с. 22–23].

Ще однією потужною підпільною організацією був УНФ-2, який виник у 1961 році (перейменований у 1965-му) і очолювався Миколою Крайником. Головною метою організації була боротьба за національну незалежність України шляхом викриття її колоніального статусу в СРСР та вимоги всенародного референдуму. УНФ-2 діяла через законспіровані осередки, поширювала самвидав (журнали "Прозріння", "Український вісник" та інші) та підтримувала зв'язки з діаспорою. Після звільнення з ув'язнення у 1987 році Микола Крайник продовжив активну діяльність, а після здобуття Україною незалежності УНФ-2 отримала державне визнання. Ця організація відіграла значну роль у національно-визвольному русі, демонструючи незламний дух опору та сприяючи відродженню української свідомості. [3, с. 27–30].

Важливо відзначити, що опір не обмежувався лише Західною Україною. Існування груп, таких як Городенківська група на Івано-Франківщині (з 1972 р.), що складалася переважно з досвідчених політв'язнів, а також "Партії національного прогресу" у Горлівці та "Союзу борців за звільнення України" у Шахтарську на Донеччині, спростовує стереотипи про відсутність українського націоналістичного опору на Сході. Ці факти підкреслюють живучість ідей незалежності по всій країні, навіть в умовах жорсткого ідеологічного контролю та русифікації.

"Справа Добоша" у січні 1972 року, спричинена арештом Ярослава Добоша намагалися використати як привід для демонстрації "зв'язків" між українськими дисидентами та "націоналістичними організаціями" Заходу. Цей інцидент був негайно використаний радянською владою для розгортання масштабних репресій. Операція "Блок", розпочата КДБ 12–14 січня 1972 року, призвела до масових арештів української інтелігенції по всій Україні, включаючи провідних діячів, таких як В'ячеслав Чорновіл, Іван Світличний, Василь Стус та інші. Репресії тривали до 1974 року, суттєво послабивши дисидентський рух, зокрема, знищивши інфраструктуру самвидаву та призупинивши видання важливих часописів. Більшість заарештованих отримали суворі вироки за "антирадянську агітацію та пропаганду", а деяких, як Миколу Плахотнюка та Леоніда Плюща, піддавали каральній психіатрії. Ярослава Добоша змусили виступити на прес-конференції у Києві, де він публічно "засудив" свою діяльність. Хоча згодом він відмовився від цих свідчень, радянська пропаганда активно використовувала цей епізод для дискредитації дисидентів [18, с. 123–124].

Хвиля репресій поширилася й на студентське середовище та викладачів Львівського університету та інших навчальних закладів. "Дзвінок-попередження" пролунав восени 1972 року з виключенням студентів за публікацію в альманасі "Скриня". У квітні 1973 року з університету були відраховані члени підпільних груп, такі як Степан Слука, Іван Сварник, Роман Козовик та інші, а також викладачі та декани, що свідчило про тотальний характер переслідувань.

Крім того, справа Добоша стала імпульсом для викриття та розгрому інших підпільних груп, зокрема "Спілки Української Молоді Галичини" (СУМГ) на Івано-Франківщині. 14 березня 1973 року КДБ порушило кримінальну справу проти лідера СУМГ Дмитра Гриньківа, що призвело до арештів та засудження його та інших членів групи до тривалих термінів ув'язнення. Незважаючи на жорстокий тиск, Гриньків відмовився від своїх поглядів навіть після спроб "промивання мізків" у в'язницях [45, с. 180–181].

Репресії торкнулися і Росохацької групи на Тернопільщині. Хоча судові процеси відбулися пізніше, члени групи також були засуджені до ВТК та заслання за "антирадянську агітацію і пропаганду" та "створення антирадянської організації" [31, с. 5–6]. У березні 1974 року розпочалися репресії проти Городенківської групи. Її членів, таких як Микола Гамула, Микола Гуцул та Роман Гайдук, було заарештовано та засуджено за поширення самвидаву. Навіть Роман Окуцький, який вивісив листівку на підтримку заарештованих, сам був заарештований. Оксана Попович, постачальник самвидаву, також отримала суворий вирок. Зрештою, центральний осередок УНФ-2 також був зруйнований після арешту Миколи Крайника у 1979 році, а також трагічної смерті Івана Мандрика, що, на думку його родичів, було політичним вбивством.

Отже, попри посилення радянських репресій у 1970-ті роки, які були періодом безперервної підпільної боротьби за незалежність України, що демонструвала незламність українського національного духу в умовах тоталітарного режиму. Діяльність цих численних, хоча й розрізнених, груп відіграла ключову роль у збереженні та розвитку національної свідомості, яка врешті-решт привела до здобуття Україною незалежності.

РОЗДІЛ 3. Методичні аспекти вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х рр. під час факультативних занять у ЗЗСО

Концептуальний аспект є наріжним каменем у вивченні такої складної та багатогранної теми, як українські націоналістичні підпільні організації 1970-х років. Він закладає методологічну основу, визначає ключові поняття та окреслює історичний контекст, дозволяючи здобувачам освіти сформулювати цілісне й об'єктивне розуміння предмета [33, с. 5–6].

Насамперед, необхідно чітко визначити ключові поняття, щоб уникнути будь-яких двозначностей. Термін "націоналізм" у цьому історичному періоді слід розуміти як рух за самовизначення, збереження мови, культури та ідентичності українського народу в умовах імперського гноблення та асиміляційної політики СРСР. Важливо наголосити на тому, що це була боротьба проти тоталітарного режиму, а не проти конкретних етнічних груп. "Дисидентський рух" слід представити як широкий вияв інакомислення в СРСР, що об'єднував людей різних переконань у боротьбі проти тоталітаризму, де українські націоналістичні групи були важливою, але специфічною його частиною [46, с. 209].

Важливо вбудувати цю тему у ширший історичний контекст. Показати безперервність боротьби за незалежність України, відзначивши, що діяльність підпільних організацій 1970-х років була логічним продовженням багатовікового прагнення до державності. пояснити, як "хрущовська відлига" створила умови для зародження дисидентства, а її завершення з приходом Брежнєва спровокувало посилення репресій, яскравим прикладом чого стала "Справа Добоша" 1972 року. Розглянути діяльність українських дисидентів у контексті Холодної війни та глобальної боротьби за права людини, підкресливши міжнародне значення їхнього опору. Нарешті, акцентувати увагу на політиці русифікації та асиміляції, яку проводив радянський режим, і якій підпільні організації протистояли [7, с. 112–113].

Основним метою вивчення цього аспекту є не лише ознайомлення учнів з фактами, а й формування глибокого розуміння. Це включає усвідомлення історичної тяглості українського національно-визвольного руху та його багатоманітності. Важливо висвітлити роль конкретних особистостей та груп у збереженні національної ідентичності та боротьбі за державність. Через це виховуються повага до борців за незалежність, розвивається громадянська позиція та здатність до критичного мислення, що дозволяє відрізнити правду від пропаганди та формувати власну об'єктивну думку. Ретельне опрацювання концептуального аспекту забезпечує міцну основу, на якій учні можуть будувати своє розуміння цієї складної та життєво важливої сторінки української історії, формуючи міцний світогляд, заснований на історичній правді [29, с. 55].

Змістовний аспект визначає конкретний обсяг знань і матеріалів, які учні мають опанувати, занурюючись у вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років. Це – "тіло" факультативного курсу, що наповнює концептуальний каркас реальними історичними подіями, іменами та процесами. Програма має передбачати огляд конкретних організацій та персоналій. Детально вивчатиметься діяльність ключових підпільних груп, що діяли в цей період, щоб учні усвідомили різноманітність форм опору. Це включає Український Національний Фронт-2 (УНФ-2) – з його історією створення, ідеологічними засадами та географією поширення. Окрему увагу приділятиметься Городенківській групі дисидентів, чия специфіка полягала в старшому віці учасників та поєднанні оунівських і шістдесятницьких ідей. Також розглядатиметься Росохацька (Чортківська) група, відома своєю акцією з вивішуванням синьо-жовтих прапорів. Не оминуть увагою й Спілку української молоді Галичини (СУМГ) та інші менші осередки опору. Важливо вивчити біографії та внесок ключових фігур: засновника УНФ-2 Миколи Крайника, членів Городенківської групи – Миколи Гамули, Миколи Гуцула, Федора Вережака, Василя Яцкана, їхній попередній досвід репресій. Обов'язково буде розглянута роль Романа Гайдука як посередника у поширенні самвидаву та

Оксани Попович як однієї з ключових його постачальниць, її жертвність та біографія [33, с. 117–118].

Детально аналізуватимуться методи боротьби та форми опору. Центральне місце тут посідає самвидав – його механізм виготовлення (переписування, фотокопіювання за допомогою фотоапарата "Зоркий-4", пошук друкарських машинок) та розповсюдження. Учні ознайомляться зі змістом ключових творів, що поширювалися, таких як "Інтернаціоналізм чи русифікація?" Івана Дзюби, збірник праць В. Мороза, "Український вісник" як джерело інформації про репресії, трактат М. Брайчевського "Приєднання чи возз'єднання", книга М. Джиласа "Новий клас", а також твори Є. Сверстюка, І. Світличного та Бориса Антоненка-Давидовича, обговорюючи їхнє ідейне наповнення. Розглядатимуться канали надходження самвидаву – через зв'язки з іншими дисидентами та емігрантів. Метод "Самвидав-майстерня: Створи свій опірний меседж" дозволяє учням практично зрозуміти, як функціонували методи боротьби та форми опору в умовах підпілля 1970-х років, зокрема, самвидав [37, с. 23–24].

Важливим є вивчення ідеологічних засад цих організацій. Аналізуватимуться програмні документи та заяви, досліджуватиметься вплив різних ідеологій: традиції ОУН-УПА з її інтегральним націоналізмом, шістдесятництва з акцентом на культурному відродженні та правозахисті, а також взаємодія з загальносоюзним правозахисним рухом. Буде показано, як у межах однієї групи могли співіснувати різні ідейні погляди, наприклад, інтегральний націоналізм Миколи Гуцула та шістдесятницький ревізіонізм Романа Гайдука [25, с. 26].

Невід'ємною частиною змісту є наслідки репресій та механізми придушення. Детально розбиратиметься "Добоша справа" 1972 року як каталізатор "великої зачистки", її масштаби, географія арештів та відомі прізвища заарештованих. Вивчатимуться механізми роботи КДБ: використання агентурної мережі, обшуки, арешти, допити, а також жахлива практика каральної психіатрії (на прикладі Леоніда Плюща). Буде показано, як режим намагався

дискредитувати дисидентів через примусові "визнання" та поширення чуток, а також характер судових процесів та суворі вироки. Окремо розглядатиметься доля репресованих, їхнє перебування в таборах та подальша діяльність. Усе це допоможе зрозуміти вплив репресій на сам рух – його перехід до більш конспіративних форм боротьби та формування нових осередків, таких як Українська Гельсінська Група [18, с. 147–148].

Детальне вивчення цих аспектів змісту дозволить учням не просто отримати набір фактів, а й сформувані глибинне розуміння ролі підпільних організацій у боротьбі за українську незалежність, усвідомити ціну свободи та важливість збереження національної пам'яті. Ідеологічні основи українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років були складним і багатогранним явищем, сформованим під впливом як історичної спадщини, так і жорсткого радянського гніту та нових інтелектуальних течій. Попри розбіжності у поглядах на методи та шляхи боротьби, усі ці групи об'єднувало неухитне прагнення до незалежності України [19, с. 59–60].

Ключовою, наскрізною ідеєю, що мотивувала та гуртувала всі ці націоналістичні підпільні осередки, було відновлення суверенної Української Держави. Організації, як-от Український Національний Фронт-2 (УНФ-2), чітко артикулювали, що Україна є "колонією" Радянського Союзу, позбавленою справжньої державності та основоположних політичних, економічних, національних і релігійних прав. Цей колоніальний статус був для них головною причиною для боротьби. Вони переконливо аргументували здатність України до самостійного існування, посиляючись на її багаті природні ресурси, розвинуту індустрію, сільське господарство, вигідне географічне розташування та працьовитий, кваліфікований народ, що підкреслювало необґрунтованість радянської окупації [4, с. 241–242].

Національно-визвольна боротьба розглядалася як пряме протистояння комуністичній системі, яку українські підпільники сприймали як окупаційну та тоталітарну. Вони бачили свою діяльність як продовження багатовікової боротьби українського народу за свободу, що включала Козаччину, визвольні

змагання початку XX століття та опір ОУН-УПА, підкреслюючи таким чином тяглість традиції українського державотворення. Деякі організації, як УНФ-2, навіть пропонували власне бачення соціального устрою, відмінне від офіційної марксистсько-ленінської класової теорії, тим самим дезавуюючи радянську ідеологію.

Українське підпілля 1970-х років не було ідеологічно монолітним; у ньому співіснували та перепліталися елементи різних течій. З одного боку, була сильна традиція ОУН-УПА та інтегрального націоналізму, особливо серед старшого покоління, яке мало досвід боротьби у 1940–1950-х роках. Прикладом цього є Микола Гуцул з Городенківської групи, який поширював "10 заповідей українського націоналіста" та "Молитву націоналіста" – тексти, пов'язані з ідеологією ОУН. Прихильники цього напрямку бачили боротьбу як організований, часто мілітаризований рух за створення сильної національної держави [25, с. 26-27].

З іншого боку, існував значний вплив ідей шістдесятництва та правозахисної парадигми, характерних для молодшого покоління інтелектуалів. Роман Гайдук з Городенківської групи, який поширював твори Івана Дзюби ("Інтернаціоналізм чи русифікація?") та Мілована Джиласа ("Новий клас"), є яскравим представником цього напрямку. Шістдесятники зосереджувалися на культурному відродженні, мовних правах, критиці цензури та порушень прав людини. Їхній націоналізм був більше правозахисним та культурницьким, а підпільна діяльність часто ставала вимушеним кроком у відповідь на посилення репресій. Важливо, що в деяких осередках, як Городенківська група, різні ідеологічні підходи могли співіснувати, демонструючи певний ідейний плюралізм та прагнення до об'єднання зусиль проти спільного ворога.

Неодмінним і ключовим елементом ідеології було національне питання. Усі організації рішуче виступали проти насильницької русифікації українського населення, яку вони сприймали як загрозу самому існуванню нації. Поширення українського самвидаву, зокрема літературних творів, було не лише політичним актом, а й життєво важливим засобом збереження та розвитку національної мови

і культури в умовах жорсткої цензури. Хоча не так виражено, як національне, питання релігійної свободи також було частиною ширшого спектру прав, за які боролися українські дисиденти [28, с. 48–49].

Ідеологічні засади українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років були глибоко вкорінені у прагненні до державної незалежності. Вони являли собою синтез досвіду попередніх етапів визвольної боротьби, зокрема традицій ОУН-УПА, з новими правозахисними та культурницькими ідеями шістдесятників, що разом формувало потужний інтелектуальний та практичний опір радянському тоталітарному режиму [4, с. 35–36].

Вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років на факультативних заняттях у закладах загальної середньої освіти виходить далеко за межі простого засвоєння історичних фактів. Це потужний інструмент для формування глибинних ціннісних орієнтирів, розвитку активної громадянської позиції та моральних якостей учнів, занурюючи їх у реалії минулого.

Перш за все, акцент робиться на формуванні національної свідомості та патріотизму. Школярі мають усвідомити, що незалежність України — не дарунок долі, а вистражданий результат багаторічної боротьби багатьох поколінь, зокрема й дисидентів 1970-х років. Вивчення їхньої самовідданості, незламності духу та готовності відстоювати власні переконання попри жорстокі репресії допомагає виховати глибоку повагу до цих людей як до справжніх патріотів. На прикладах конкретних біографій — таких як Микола Крайник, Микола Гамула, Оксана Попович — учні бачать, яку високу ціну платили ці люди за свої ідеали: роки ув'язнення, табори, заслання, розлуку з рідними, втрату здоров'я. Це усвідомлення підкреслює велич їхнього подвигу та неоціненний внесок у боротьбу за державність. Крім того, розуміння того, що підпільні організації 1970-х років продовжували боротьбу, розпочату століттями раніше (Козаччина, визвольні змагання початку XX століття, ОУН-УПА), сприяє формуванню відчуття приналежності до великої історії свого народу та його

безперервної боротьби за свободу, закладаючи міцні основи для національної ідентичності [41, с. 5].

Факультативний курс сприяє розвитку громадянської позиції. На прикладі боротьби дисидентів за свободу слова, думки, зібрань, за національні та релігійні права, учні усвідомлюють універсальну цінність цих свобод. Вони розуміють, що демократичне суспільство неможливе без поваги до прав кожної особи. Також підкреслюється необхідність опозиційної думки та її важлива роль у розвитку суспільства – інакомислення та критика влади, навіть в умовах її заборони, є важливою складовою прогресу, що допомагає учням усвідомити цінність плюралізму думок та небезпеку тоталітаризму. Приклади дисидентів, які не мовчали й діяли попри небезпеку, мають надихати учнів на проактивну позицію у власному житті, громаді та суспільстві, включаючи готовність відстоювати справедливість та виявляти небайдужість [23, с. 7–8].

Важливим також є розвиток критичного мислення. Вивчення документів КДБ, методів їхньої роботи (дезінформація, фабрикування справ, дискредитація) надає учням практичні навички критичного аналізу джерел. Вони навчаються ставити під сумнів офіційні наративи та шукати альтернативні точки зору. Через роботу з різними джерелами та обговорення складних питань школярі вчаться не пасивно сприймати інформацію, а формувати власну, аргументовану позицію, спираючись на достовірні факти [44, с. 116–117].

Нарешті, курс зачіпає глибоку етичну складову та важливість морального вибору. Учні зіштовхуються з дилемами, перед якими стояли дисиденти: піти на компроміс чи відстоювати принципи, ризикувати свободою чи мовчати. Це спонукає до роздумів про власні цінності, вірність собі та своїм ідеалам. Усвідомлення ціни свободи та відповідальності за власні дії через трагічні долі дисидентів допомагає зрозуміти, що свобода не є даністю, а вимагає постійної боротьби та відповідальності за її збереження. Кожна дія, навіть найменша, має наслідки. Приклади дисидентів демонструють, що справжня свобода починається з внутрішньої незалежності від зовнішніх обставин та страху, що

надихає на розвиток особистісної стійкості, мужності та внутрішньої свободи [32, с. 38–39].

Проблемно-хронологічна структура та інтеграція є наріжними каменями сучасної освітньої методології, особливо у вивченні історії. Вони дозволяють вийти за межі простого переліку фактів і дат, створюючи цілісну, глибоко осмислену картину минулого. У контексті вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років, такий підхід розкривається у кількох вимірах [44, с. 89–90].

Насамперед, відбувається поєднання підходів, що веде від хронології до осмислення проблем. Курс, безумовно, спирається на чітку хронологію подій. Учні вивчають конкретні дати та періоди існування підпільних груп, таких як Український національно-визвольний фронт (1968–1973 рр.), Росохацька (Чортківська) група (1972–1973 рр.) або Спілка української молоді Галичини (1972–1973 рр.). Вони також знайомляться з конкретними актами спротиву, як-от вивішення синьо-жовтого прапора Віктором Куксою і Георгієм Москаленком 1 травня 1966 року чи самоспалення Василя Макуха 5 листопада 1968 року. Це забезпечує базове розуміння послідовності подій та їхнього місця в часі, допомагаючи учням орієнтуватися в історичному просторі. Однак, просто запам'ятати дати недостатньо [6, с. 10–11].

Проблемний підхід передбачає, що учні не лише називають події, а й осмислюють їхню сутність, причини та наслідки. Це означає вихід за межі поверхневих фактів до розуміння глибинних мотивацій дисидентів, механізмів радянського тоталітаризму та впливу спротиву на подальший розвиток подій. Наприклад, замість простого констатування факту самоспалення Василя Макуха, учні розмірковують про "велич самопожертви заради Батьківщини", аналізуючи це як форму відчайдушного, але потужного протесту проти системи [5, с. 7–8].

Реалізується внутрішня інтеграція, що забезпечує цілісне бачення епохи. Програма охоплює не лише суто політичні та націоналістичні аспекти спротиву, а й інші важливі сфери життя. Вона інтегрує події суспільно-політичного, соціально-економічного, релігійного життя, культури та повсякдення. Це

дозволяє учням зрозуміти, що український спротив не був ізольованим явищем, а пронизував усе суспільство. Наприклад, вивчення вшанування Тараса Шевченка та громадянського протесту під час поховання Алли Горської демонструє культурний та моральний вимір спротиву, а не лише суто політичний. Учні вчаться бачити взаємозв'язок між різними формами спротиву: як популяризація національних символів поєднувалася зі зневажанням комуністичних пам'яток, як інтелектуальний самвидав впливав на формування громадської думки, і як це все разом підточувало підвалини тоталітарної системи. Такий підхід забезпечує цілісне бачення епохи та допомагає уникнути фрагментарного сприйняття історії [44, с. 166–167].

Здійснюється зовнішня та міжпредметна інтеграція, що дозволяє помістити український контекст у світовий вимір. Курс синхронізований з подіями історії України та всесвітньої історії відповідного періоду (1950-ті – 1980-ті рр.). Це дозволяє учням бачити український спротив у ширшому контексті глобальних процесів, таких як Холодна війна, протистояння двох систем, дисидентські рухи в інших країнах соціалістичного табору. Учні можуть порівнювати методи, цілі та наслідки українського спротиву з аналогічними рухами в інших частинах світу, що сприяє глибшому розумінню універсальності боротьби за права людини. Програма активно залучає змістові елементи з інших навчальних дисциплін. Вивчення Закону України "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті" інтегрується з правом, надаючи розуміння правового визнання спротиву сьогодні та його значення для сучасної державності. Роздуми про "велич самопожертви", мотиви дисидентів, поняття свободи та гідності стимулюють філософське осмислення [19, с. 33-34].

Вимогою є називати, упізнавати та показувати на карті місця створення та розгортання підпільних груп, а також користуватися картою як джерелом інформації, інтегрує географічні знання. Аналіз самвидаву, програмних документів, віршів та прози дисидентів є прямою інтеграцією з українською мовою та літературою, дозволяючи розуміти не лише зміст, а й форму вираження

ідей. Така широка інтеграція не тільки збагачує навчання, а й демонструє учням взаємозв'язок різних галузей знань та їхню роль у формуванні національної ідентичності та спротиву. Вона допомагає учням бачити історію не як відокремлений предмет, а як частину цілісної картини світу, що є ключовим для формування компетентного громадянина [44, с. 91–92].

Глибоке занурення у вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років через призму внутрішньої інтеграції дозволяє створити у свідомості учнів багатовимірну картину епохи. Кожна згадана група – Український національно-визвольний фронт (УНВФ), Спілка української молоді Галичини (СУМГ), Росохацька група, УНФ-2 – не існує ізольовано, а є частиною складної мозаїки спротиву. Це не просто перелік фактів, а взаємопов'язана система, де різні аспекти життя суспільства відображають боротьбу за свободу.

Внутрішня інтеграція, у цьому контексті, – це фундаментальний принцип, що дозволяє учням перейти від розрізнених фактів до цілісної, об'ємної та динамічної картини історичної епохи. Вона передбачає вивчення суспільних явищ не у вакуумі, а в їхньому складному переплетенні та взаємодії, охоплюючи різноманітні сфери життя суспільства. Це дає змогу усвідомити, наскільки всепроникним був тоталітарний режим у прагненні контролювати всі аспекти буття, і, водночас, наскільки багатогранним та гнучким був спротив йому [41, с. 41–42].

УНВФ, як випливає з його назви, мав чітку політичну мету – визволення України. Внутрішня інтеграція тут полягає в аналізі не лише їхніх програмних документів та методів конспірації, а й ширшого контексту. Учні досліджують, які саме політичні ідеї вони обстоювали, чим відрізнялися від попередніх етапів націоналістичного руху. Одночасно, УНВФ активно використовував самвидав для поширення своїх ідей. Це могли бути як політичні прокламації, так і вірші, статті, що викривали радянську дійсність. Вивчення цього дозволяє зрозуміти, як культурний продукт ставав засобом ідейної та політичної боротьби, живив національну свідомість в умовах цензури [44, с.167–168].

Важливо також проаналізувати соціальний склад УНВФ – студенти, молоді інтелігенти, робітники. Це показує, що ідея визволення проникала в різні верстви населення, відображаючи ширше невдоволення системою. Для членів УНВФ повсякденне життя було просякнуте ризиком. Кожне розмноження листівки, кожна зустріч, кожен переданий документ – це була дія, що вимагала надзвичайної обережності. Учні можуть розмірковувати, як підпільна діяльність впливала на особисте життя членів, їхні родини, їхні стосунки з оточенням, створюючи напружену атмосферу постійного ризику та самопожертви [40, с. 68–73].

Молодіжні групи часто вдавалися до символічних акцій: розповсюдження листівок, написання гасел на стінах, поширення самвидаву. Вивчення цих форм діяльності дозволяє побачити, як молодь, не маючи досвіду та ресурсів старших підпільників, знаходила власні шляхи для висловлення протесту. Існує також прямий зв'язок з культурним опором: молодь часто була носієм нової хвилі культурного відродження – шістдесятництва. Інтеграція вивчення СУМГ з аналізом творчості Василя Стуса, Ірини Калинець та інших дозволяє побачити, як культурні діячі впливали на формування світогляду молоді та як молодь втілювала ці ідеї у своїх діях [17, с. 313–314].

Діяльність Росохацької групи на Тернопільщині дозволяє зосередитися на конкретному локальному контексті, дослідити особливості спротиву у сільській місцевості чи невеликих містах, що відрізнялися від великих культурних центрів. Однією з найвідоміших акцій було підняття синьо-жовтого прапора. Це був не лише політичний акт, а й потужний символічний жест, який викликав лютю влади. Внутрішня інтеграція дозволяє проаналізувати значення цього символу для українців та для радянського режиму, чому саме за нього так жорстоко карали. Доля членів Росохацької групи, засуджених до тривалих термінів ув'язнення, є яскравим прикладом жорстокості радянської каральної системи. Вивчення їхніх доль дозволяє інтегрувати знання про діяльність КДБ, судові процеси, табірну систему, показуючи, яку ціну доводилося платити за опір. Це також дає можливість обговорити питання морального вибору, стійкості духу та

гідності перед лицем репресій. Часто саме на Західній Україні, де були сильні релігійні традиції, дисиденти знаходили підтримку та прихисток серед вірян. Можна дослідити, чи мали члени Росохацької групи зв'язки з підпільною церквою або релігійними рухами, що могло підсилювати їхню моральну стійкість [44, с. 166–167].

Назва УНФ-2 (якщо це пов'язано з Українським Національним Фронтом) вказує на наступність. Це дає можливість простежити еволюцію ідей та форм спротиву від попередніх періодів до 1970-х років. Учні можуть порівняти програмні засади, методи діяльності УНФ-2 з попередніми організаціями, виявляючи зміни та адаптації до нових умов "застою". Вивчення за допомогою системи «4 МАТ» УНФ-2 дозволяє глибше зануритися в організаційні аспекти підпільної діяльності: як створювалися мережі, як забезпечувалася конспірація, як здійснювалася комунікація між членами організації. Це дає розуміння складності функціонування спротиву в умовах тотального контролю. Також важливо дослідити, чи співпрацював УНФ-2 з іншими дисидентськими групами (шістдесятниками, правозахисниками). Аналіз можливих зв'язків демонструє спільні цілі та консолідацію зусиль у боротьбі проти режиму, навіть за відсутності єдиного координуючого центру [39, с. 71–72].

“Жива галерея спротиву” – інтерактивний метод, що допоможе вивчити персоналії на прикладі цих підпільних організацій дозволяє учням не просто запам'ятати їхні імена та роки, а й побачити багатогранність спротиву – від ідеологічної до побутової, від політичної до культурної. Історія персоналізується через долі конкретних членів організацій, які стали символами незламності, а учні осмислюють ціну боротьби через приклади жорстоких репресій та самопожертви. Такий комплексний підхід створює глибоке і цілісне бачення епохи, де український спротив 1970-х років постає не як набір розрізнених епізодів, а як живий, динамічний процес, що пронизував усі сфери життя суспільства та відіграв ключову роль у здобутті незалежності України [13, с. 74].

Вивчення УНВФ є чудовим прикладом для застосування інтерактивних методів, а саме групову роботу “історичну майстерню”. Насамперед, учні

аналізують політичний та ідеологічний вимір: УНВФ ставив собі за мету досягнення державної незалежності України. Дослідження їхніх програмних документів, якщо такі були виявлені істориками, дозволяє розкрити бачення майбутньої України та методи боротьби, наприклад, поширення листівок і прокламацій. Це допомагає не просто констатувати факт існування організації, а зрозуміти її ідейну платформу та місце в загальнонаціональному русі [10, с. 51].

Паралельно, внутрішня інтеграція підкреслює, що діяльність УНВФ не обмежувалася лише політичними актами. Вони активно використовували самвидав – нелегальне поширення заборонених текстів. Ці тексти могли містити не лише політичні заклики, а й твори українських поетів і письменників, історичні розвідки, публіцистичні статті, що критикували радянську дійсність. Вивчення цього дозволяє побачити, як культура ставала інструментом ідейної боротьби, засобом збереження національної пам'яті та формування альтернативного світогляду в умовах тотальної цензури. Учні можуть досліджувати, як поширювалися ці матеріали, хто їх читав, і який вплив вони мали на суспільну свідомість [40, с. 82–83].

Важливо також розглянути соціальний вимір УНВФ. До його складу входили студенти, молода інтелігенція, робітники. Аналіз такого соціального складу показує, що ідея визволення проникала в різні верстви населення, а не обмежувалася лише певним елітним прошарком. Це вказує на ширше невдоволення системою, яке могло бути викликане не лише національними, а й соціально-економічними чинниками, такими як дефіцит товарів, низький рівень життя чи відсутність соціальних свобод.

Нарешті, внутрішня інтеграція зачіпає психологічний та повсякденний аспект. Підпільна діяльність мала величезний вплив на життя та стан її учасників. Кожне розмноження листівки, кожна таємна зустріч, кожен переданий документ – це був акт, що вимагав надзвичайної обережності, постійного ризику та подолання страху. Учні можуть писати про це реферати та висловлювати власну думку, як це впливало на особисте життя членів УНВФ, їхні стосунки з родинами та оточенням, створюючи атмосферу постійної напруги та самопожертви. Це

розкриває героїзм та внутрішню силу людей, які свідомо йшли на величезний ризик [42, с. 17].

За допомогою вправи “Два-чотири-всі разом” на прикладі СУМГ можна інтегрувати знання про регіональні особливості та роль молоді у спротиві. Назва "Галичини" акцентує на регіональному вимірі спротиву. Різні думки учнів дозволяють дослідити, чому саме на Галичині, з її потужними історичними традиціями національно-визвольної боротьби, збереженою пам'яттю про ОУН-УПА, та значним впливом Української Греко-Католицької Церкви (навіть у підпіллі), виникла така молодіжна організація. Це показує, як історична пам'ять, культурно-релігійні особливості та спадщина минулих поколінь впливали на формування спротиву в сучасному їм контексті [47, с. 62].

Оскільки СУМГ була саме молодіжною організацією, це дає можливість проаналізувати, як ідеї націоналізму та незалежності проникали у студентське та учнівське середовище, як молодь, яка вже не пам'ятала голоду 1930-х чи Другої світової війни, виявляла свій протест. Для них це було не просто продовження боротьби старших поколінь, а формування власної ідентичності, заснованої на принципах гідності та свободи, в умовах тоталітарного тиску та ідеологічної обробки.

Молодіжні групи часто вдавалися до більш символічних, але не менш потужних акцій: розповсюдження листівок, написання гасел на стінах ("Свободу Україні!", "Геть окупантів!"), поширення самвидаву. Вивчення цих форм діяльності дозволяє побачити, як молодь, не маючи великих ресурсів чи досвіду "дорослих" підпільників, знаходила власні шляхи для висловлення протесту, використовуючи креативність та відвагу. Існує також прямий зв'язок з культурним опором шістдесятництва: молодь часто була безпосередньо залучена до цієї хвилі, що поєднувала культурне відродження з національним та правозахисним рухом. Інтеграція вивчення СУМГ з аналізом творчості Василя Стуса, Ірини Калинець, В'ячеслава Чорновола та інших дозволяє побачити, як культурні діячі впливали на формування світогляду молоді, а молодь втілювала ці ідеї у своїх діях, поширюючи вірші та тексти [21, с. 271].

Приклад Росохацької групи дозволяє сфокусуватися на локальному вимірі спротиву та жорстокості репресій. Метод “Карта локального спротиву” дозволяє учням глибоко дослідити та візуалізувати особливості підпільної діяльності за межами великих міст, на прикладі Росохацької групи на Тернопільщині. Це дає можливість дослідити особливості спротиву у сільській місцевості чи невеликих містах. Це дозволяє зрозуміти, що рух опору не був обмежений лише великими культурними центрами, а проникав у провінцію, де, можливо, були інші виклики та можливості для конспірації [38, с. 24–25].

Однією з найвідоміших акцій Росохацької групи було підняття синьо-жовтого прапора на будівлі Чортківського райвиконкому у 1973 році. Це був не просто політичний акт, а й надзвичайно потужний символічний жест. Внутрішня інтеграція дозволяє проаналізувати, за допомогою написання есе, значення цього символу (національного прапора) для українців (прагнення до незалежності) та для радянського режиму (як зрада, націоналізм, загроза існуванню СРСР), а також пояснити, чому саме за нього так жорстоко карали.

Долі членів Росохацької групи, засуджених до тривалих термінів ув'язнення та пройшли через табори, є яскравим прикладом жорстокості радянської каральної системи. Метод “Свідки епохи: голоси з таборів” дозволяє учням глибоко осмислити людський вимір спротиву та жорстокість радянських репресій, зосередившись на долях членів підпільної організації та інших дисидентів, які пройшли через табори. Дослідження їхніх біографій, листів, спогадів та свідчення рідних, дозволяє інтегрувати знання про діяльність КДБ, судові процеси (часто показові), табірну систему, показуючи, яку страшну ціну доводилося платити за опір. Це також дає можливість обговорити питання морального вибору, стійкості духу та гідності перед лицем тортур та репресій, показуючи, як навіть у нелюдських умовах люди зберігали свою сутність [36].

Назва УНФ-2, якщо вона вказує на продовження Українського Національного Фронту, є ключем до розуміння наступності та еволюції форм та ідей спротиву. Це дає можливість простежити, як рух адаптувався до нових, більш жорстких умов "застою" після "відлиги" 1960-х років. Учні можуть

порівняти програмні засади та методи діяльності УНФ-2 з попередніми підпільними організаціями чи УНФ, виявляючи зміни у тактиці та поглядах на незалежність [4, с. 106].

Вивчення УНФ-2 дозволяє глибше зануритися в організаційні аспекти підпільної діяльності: як створювалися мережі, як забезпечувалася конспірація в умовах посиленого стеження КДБ, як здійснювалася комунікація між членами організації. Це дає розуміння надзвичайної складності та ризикованості функціонування спротиву в умовах тотального контролю держави. Важливо також дослідити, чи співпрацював УНФ-2 з іншими дисидентськими групами: шістдесятниками (які були більш орієнтовані на культурний та правозахисний спротив) або правозахисниками (такими як Українська Гельсінська Група, що з'явиться пізніше). Аналіз можливих зв'язків демонструє спільні цілі та консолідацію зусиль у боротьбі проти режиму, навіть за відсутності єдиного координуючого центру. Це показує, що, незважаючи на відмінності у тактиці чи пріоритетах, різні гілки спротиву працювали на спільну мету [3, с. 15].

Через таку внутрішню інтеграцію, де кожна підпільна організація розглядається не ізольовано, а як складова частина багатогранного суспільного організму, учні не просто запам'ятовують факти. Вони будують цілісну, панорамну картину епохи, розуміючи взаємозв'язок історичних, політичних, культурних, соціальних, релігійних та повсякденних аспектів. Це дозволяє глибше осмислити феномен українського спротиву 1970-х років, усвідомити його глибину, ціну та неминущий вплив на здобуття Україною незалежності.

Отже, вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років на факультативних заняттях у закладах загальної середньої освіти є не просто засвоєнням історичних фактів, а потужним інструментом для формування глибинних ціннісних орієнтирів, розвитку активної громадянської позиції та моральних якостей учнів. Це занурення у реалії минулого, що дозволяє вибудувати міцний світогляд, заснований на історичній правді.

Концептуальний аспект є наріжним каменем цього процесу. Він закладає методологічну основу, чітко визначаючи ключові поняття, щоб уникнути

двозначностей. "Націоналізм" у цьому періоді слід розуміти як рух за самовизначення, збереження мови, культури та ідентичності українського народу в умовах імперського гноблення СРСР, наголошуючи, що це була боротьба проти тоталітаризму, а не проти конкретних етнічних груп. "Дисидентський рух" представлений як широкий вияв інакомислення, де українські націоналістичні групи були важливою його частиною. Тема вбудовується у ширший історичний контекст, показуючи безперервність боротьби за незалежність, зв'язок з "хрущовською відлигою" та посиленням репресій за Брежнєва, а також міжнародне значення опору в контексті Холодної війни та глобальної боротьби за права людини. Особлива увага приділяється політиці русифікації та асиміляції, якій підпільники протистояли. Метою є не лише ознайомлення з фактами, а й формування глибокого розуміння історичної тяглості, багатоманітності руху, ролі особистостей та груп, виховання поваги до борців за незалежність, розвиток громадянської позиції та критичного мислення, що дозволяє відрізняти правду від пропаганди. Ретельне опрацювання цього аспекту забезпечує міцну основу для розуміння складної сторінки української історії.

Змістовний аспект визначає конкретний обсяг знань, наповнюючи концептуальний каркас реальними подіями, іменами та процесами. Він передбачає огляд конкретних організацій – таких як Український Національний Фронт-2 (УНФ-2), Городенківська група дисидентів, Росохацька (Чортківська) група та Спілка української молоді Галичини (СУМГ), – вивчаючи їхню історію, ідеологічні засади та географію поширення. Детально аналізуються біографії ключових фігур, таких як Микола Крайник, Микола Гамула, Федір Вережак, Василь Яцкан, Роман Гайдук, Оксана Попович. Центральне місце посідає самвидав – його механізм виготовлення (переписування, фотокопіювання) та розповсюдження. Учні ознайомлюються зі змістом ключових творів, таких як "Інтернаціоналізм чи русифікація?" Івана Дзюби, "Український вісник", трактат М. Брайчевського "Приєднання чи возз'єднання", а також твори Є. Сверстюка, І. Світличного та Бориса Антоненка-Давидовича. Крім самвидаву, вивчаються

інші форми опору: звернення, листівки, усне поширення ідей та прослуховування зарубіжних радіопередач.

Ідеологічні основи цих організацій були складним і багатограним явищем. Попри розбіжності, їх об'єднувало непохитне прагнення до відновлення суверенної Української Держави, яку вони розглядали як "колонію" СРСР. Національно-визвольна боротьба сприймалася як пряме протистояння комуністичній системі, продовження багатовікової боротьби за свободу. Українське підпілля 1970-х років не було монолітним: у ньому співіснували традиції ОУН-УПА (інтегральний націоналізм, представлений, наприклад, Миколою Гуцулом), та вплив шістдесятництва й правозахисної парадигми (культурне відродження, мовні права, критика цензури, представлений Романом Гайдуком). Важливою була рішуча протидія насильницькій русифікації. Цей синтез ідей формував потужний інтелектуальний та практичний опір радянському тоталітаризму.

Проблемно-хронологічна структура та інтеграція є наріжними каменями методології курсу. Вони дозволяють вийти за межі простого переліку фактів і дат, створюючи цілісну, глибоко осмислену картину минулого. Це поєднання хронологічної основи з проблемним аналізом, що передбачає осмислення сутності, причин та наслідків подій. Важливою є внутрішня інтеграція, яка забезпечує цілісне бачення епохи, охоплюючи суспільно-політичне, соціально-економічне, релігійне життя, культуру та повсякдення. Це дозволяє зрозуміти, що український спротив пронизував усе суспільство, і як різні форми спротиву взаємодіяли та підсилювали одна одну, підточуючи підвалини тоталітарної системи. Зовнішня та міжпредметна інтеграція поміщає український контекст у світовий вимір, синхронізуючи події з історією України та всесвітньою історією, а також залучаючи елементи з права, філософії, географії, української мови та літератури.

На прикладі Українського національно-визвольного фронту (УНВФ), Спілки української молоді Галичини (СУМГ), Росохацької групи та УНФ-2 внутрішня інтеграція дозволяє учням побачити багатогранність спротиву: від

ідеологічної до побутової, від політичної до культурної. Вони розуміють взаємозв'язок явищ: як історичний, регіональний, соціальний, культурний та релігійний контекст впливав на діяльність цих груп. Історія персоналізується через долі конкретних членів організацій, які стали символами незламності, а учні осмислюють ціну боротьби через приклади жорстоких репресій та самопожертви. Вивчення УНВФ розкриває ідейну боротьбу через самвидав, соціальний склад та психологічний вплив підпілля. СУМГ ілюструє молодіжний спротив у регіональному контексті Галичини, символічні акції та зв'язок з культурним опором шістдесятництва. Росохацька група демонструє локальний героїзм, потужність символічних акцій (підняття прапора) та жорстокість радянських репресій. УНФ-2 показує еволюцію форм та ідей спротиву в умовах "застою", складність конспірації та взаємодію з іншими течіями дисидентського руху.

Зрештою, цей курс сприяє формуванню національної свідомості та патріотизму, усвідомленню, що незалежність України – вистражданий результат боротьби поколінь. На прикладах самовідданості дисидентів виховується глибока повага до борців за незалежність. Розвивається громадянська позиція, адже учні усвідомлюють універсальну цінність свобод, важливість опозиційної думки та небезпеку тоталітаризму, надихаючись на проактивну позицію у власному житті. Важливим є розвиток критичного мислення, адже вивчення документів КДБ та їхніх методів роботи надає навички критичного аналізу джерел, допомагає ставити під сумнів офіційні наративи та формувати власну, аргументовану позицію. Нарешті, курс зачіпає глибоку етичну складову та важливість морального вибору. Учні зіштовхуються з дилемами дисидентів, що спонукає до роздумів про власні цінності, вірність ідеалам, усвідомлення ціни свободи та відповідальності за власні дії. Це допомагає зрозуміти, що справжня свобода починається з внутрішньої незалежності від зовнішніх обставин та страху.

Розділ 4. Особливості формування громадянської компетентності в учнів на прикладі відповідної теми факультативу

Знаннєвий аспект є фундаментальною складовою громадянської компетентності, надаючи учням необхідну базу фактів, понять та закономірностей для розуміння історичних процесів, політичних систем та суспільних явищ. У контексті вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років, цей аспект охоплює кілька ключових інформаційних блоків [34, с. 5–6].

Знання історії власної держави, зокрема глибинне розуміння національно-визвольної боротьби. Учні повинні усвідомити, що дисидентський рух 1970-х років не виник спонтанно, а був логічним продовженням багатовікового прагнення українського народу до незалежності. Це передбачає ознайомлення з попередніми етапами боротьби – від Козаччини та національно-визвольних змагань початку ХХ століття до діяльності ОУН-УПА. Також важливо зрозуміти передумови виникнення дисидентського руху: наслідки Другої світової війни, радянські репресії 1940–1950-х років, короткочасна "хрущовська відлига" та її швидке завершення, що супроводжувалося посиленням русифікації. Учні мають усвідомити роль дисидентського підпілля 1970-х років як важливої, хоча й прихованої, ланки у боротьбі за українську державність в умовах тоталітарної системи [7, с.15-35]. Це включає знання про конкретні організації, такі як УНФ-2, Городенківська група, Росохацька група, СУМГ, та ключові персоналії: Микола Крайник, Микола Гамула, Микола Гуцул, Роман Гайдук, Оксана Попович, Зорян Попадюк, Дмитро Гриньків та інші .

Необхідним є знання про сутність тоталітарного режиму. Учні повинні усвідомити базові принципи функціонування тоталітарної держави, що здійснювала всеохопний контроль над усіма сферами життя суспільства. Особлива увага приділяється механізмам державного контролю та репресій: роль Комітету державної безпеки (КДБ) з його агентурною мережею, методами стеження, прослуховування та вербування; жорсткій цензурі, що контролювала

інформацію та забороняла "небажану" літературу; використанню каральної психіатрії як одного з найжорстокіших інструментів ізоляції інакомислячих. Також вивчається система кримінального переслідування, зокрема статті Кримінального кодексу УРСР, за якими переслідували дисидентів, та особливості закритих судових процесів, а також система ГУЛАГу з її таборами та умовами утримання в'язнів. Розуміння цих механізмів дозволяє усвідомити наслідки тоталітарного режиму для повсякденного життя людей, формування атмосфери страху та подвійної моралі [43, с. 181–182].

Важливим є знання про права людини та демократичні цінності. Учні повинні усвідомити універсальність прав і свобод, які належать кожній людині, та за які боролися дисиденти: свобода слова та думки, свобода сумління та релігії, право на національне самовизначення, а також право на об'єднання та мирні зібрання. Це дозволяє провести чіткий контраст між декларативними заявами Конституції СРСР про широкі права та їхнім систематичним порушенням на практиці, що й викликало протест [34, с. 7–8].

Нарешті, учні мають отримати знання про діяльність міжнародних правозахисних організацій та світовий контекст. Розуміння глобального протистояння між СРСР та західним світом у період Холодної війни дає змогу побачити, як ця боротьба впливала на ситуацію з правами людини. Ознайомлення з фактами міжнародної підтримки дисидентського руху – хоч і обмеженої – з боку західних урядів, української діаспори та через зарубіжні радіостанції, підкреслює вплив їхньої діяльності на міжнародний імідж СРСР та його подальше ослаблення.

Засвоєння цього обсягу знань є критично важливим, оскільки дозволяє учням не лише запам'ятовувати факти, а й аналізувати їх, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, формувати власні об'єктивні судження та розвивати усвідомлену громадянську позицію [35, с. 15].

Ціннісно-мотиваційний аспект становить серцевину формування громадянської компетентності, оскільки він зачіпає найглибші внутрішні переконання, ставлення та спонукання учнів. Виходячи за межі сухого вивчення

фактів, цей підхід спрямований на формування світогляду та емоційного зв'язку з історичними подіями та суспільними явищами. Вивчення теми українського дисидентського підпілля 1970-х років надає унікальну можливість для реалізації цих виховних цілей. Насамперед, відбувається формування національної ідентичності та патріотизму. Школярі, вивчаючи боротьбу попередніх поколінь, їхню жертвність та беззавітну відданість національній ідеї, починають усвідомлювати себе невід'ємною частиною великої історії свого народу. Вони відчують себе спадкоємцями багатовікових традицій боротьби за волю, що міцно цементує їхню українську ідентичність. На прикладах незламності духу дисидентів, їхньої готовності пожертвувати власним життям і свободою заради майбутнього України, виховується усвідомлена гордість за героїчне минуле, заснована на розумінні високої ціни, заплаченої за державність. Усвідомлення того, що навіть у підпільній, здавалося б, невидимій боротьбі, кожен крок, кожна поширена листівка, кожна написана праця мали величезне значення для збереження національної свідомості та передачі ідеї незалежності наступним поколінням, стає надзвичайно важливим [34, с. 3].

Відбувається потужний розвиток громадянської позиції. Вивчення боротьби дисидентів за фундаментальні права людини – свободу слова, думки, зібрань, а також національні та релігійні права – підкреслює універсальність цих цінностей. Учні усвідомлюють, що демократичне суспільство не може існувати без поваги до прав і свобод кожної особистості. На прикладі дисидентського руху вони бачать, що інакомислення та критика влади, навіть у її заборонених формах, є життєво важливою складовою прогресу, що допомагає їм зрозуміти цінність плюралізму думок та небезпеку тоталітаризму. Приклади людей, які йшли проти системи, не боячись репресій, мають надихати учнів на проактивну позицію у власному житті, у своїй громаді та в суспільстві загалом, включаючи готовність відстоювати справедливість та виявляти небайдужість [43, с. 64–65].

Вивчення на факультативі даної теми сприяє розвитку критичного мислення. Вивчення документів КДБ, аналіз методів їхньої роботи – дезінформації, фабрикування справ, дискредитації – надає учням практичні

навички критичного аналізу джерел. Вони навчаються ставити під сумнів офіційні наративи та шукати альтернативні точки зору. Через роботу з різними джерелами та обговорення складних питань школярі вчаться не пасивно сприймати інформацію, а формувати власну, аргументовану позицію, спираючись на факти [20, с. 261–262].

Нарешті, цей аспект глибоко зачіпає етичну складову та моральний вибір. Учні зіштовхуються з дилемами, перед якими стояли дисиденти: йти на компроміс чи відстоювати принципи, ризикувати власною свободою чи мовчати. Це спонукає до роздумів про власні цінності, вірність собі та своїм ідеалам. Усвідомлення ціни свободи та відповідальності за власні дії через трагічні долі дисидентів допомагає зрозуміти, що свобода не є даністю, а вимагає постійної боротьби та відповідальності за її збереження. Кожна дія, навіть найменша, має наслідки. Приклади дисидентів демонструють, що справжня свобода починається з внутрішньої незалежності від зовнішніх обставин та страху, що надихає на розвиток особистісної стійкості, мужності та внутрішньої свободи. Ціннісно-мотиваційний аспект є ключовим для виховання свідомого, відповідального та патріотичного громадянина. Це не просто передача історичних знань, а формування особистості, яка знає свою історію, розуміє її уроки, цінує свободу та готова її захищати [34, с. 8].

Знання про права людини та демократичні цінності: Уроки опору тоталітаризму – є критично важливим для формування громадянської компетентності, оскільки він дає учням змогу усвідомити універсальність прав людини та демократичних цінностей, які були жорстоко порушені радянським тоталітарним режимом, і за які самовіддано боролися українські дисиденти. Вивчення цієї теми дозволяє не лише засвоїти теоретичні поняття, а й побачити їхнє практичне втілення та захист у надзвичайно складних історичних умовах. [43, с. 190]

Учні мають досягнути універсальності прав і свобод. Концепція невід'ємних прав передбачає, що права людини належать кожній особі від народження, незалежно від її національності, громадянства, місця проживання, соціального

стану чи політичних переконань. Ці права не надаються державою, а лише визнаються та гарантуються нею. Для посилення розуміння можна коротко згадати історичний розвиток ідей прав людини від просвітницьких рухів до міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року, демонструючи їхню світову значущість. Найбільш показовим тут є контраст з радянською реальністю: на прикладі СРСР, де права і свободи були лише декларативними, тобто записаними в Конституції, але не реалізовуваними на практиці, учні усвідомлюють величезну різницю між проголошеними нормами та реальним життям у тоталітарній державі [34, с. 11].

Вивчення діяльності українських дисидентів 1970-х років дозволяє предметно розглянути коло прав, за які вони боролися, ризикуючи власним життям. Це, насамперед, свобода слова та думки. Значення самвидаву, такого як твори Івана Дзюби, Валентина Мороза, чи "Український вісник", неможливо переоцінити: він був прямим виявом прагнення до свободи слова в умовах жорсткої цензури. Дисиденти створювали та поширювали інформацію, заборонену державою, викриваючи її злочини та пропаганду [43, с. 124].

Учні усвідомлюють, що право вільно висловлювати критичні погляди на діяльність уряду та суспільства є фундаментом демократії, і відсутність такого права неминуче веде до тоталітаризму. Також надзвичайно важливою була свобода сумління та релігії. Учні мають зрозуміти, що радянський режим активно нав'язував атеїзм і переслідував вірян, зокрема Українську греко-католицьку церкву та Українську автокефальну православну церкву. Дисиденти виступали за право сповідувати будь-яку релігію або бути атеїстом без дискримінації. На прикладах переслідування релігійних діячів та вірян учні бачать важливість релігійної свободи як невід'ємної складової свободи особистості. Право на національне самовизначення було ключовим гаслом українських націоналістичних організацій [20, с. 263].

Учні повинні усвідомити, що для українців це право означало можливість створити власну, незалежну державу, вільну від зовнішнього контролю. Боротьба за право на рідну мову, культуру та освіту українською мовою була

невід'ємною частиною цієї боротьби, спрямованої на протидію русифікації. І, звичайно, це було право на об'єднання та зібрання. Учні мають зрозуміти, що будь-яка несанкціонована державою організація в СРСР вважалася злочинною. Однак дисиденти, створюючи підпільні групи, реалізовували своє природне право на об'єднання для захисту своїх переконань та спільних дій. Хоча відкриті протести були рідкістю і жорстоко придушувалися, сам факт прагнення до них свідчив про усвідомлення права на мирні зібрання [34, с. 4].

Необхідно показати контраст між деклараціями СРСР та реальною практикою. Це передбачає аналіз радянської Конституції, де були записані широкі права та свободи (наприклад, право на працю, відпочинок, освіту, свободу слова тощо). А потім – викриття лицемірства режиму: показати, як на практиці ці права системно порушувалися КДБ, партійними органами та судовою системою. Дисиденти викривали цю подвійну мораль, вказуючи на розрив між офіційною пропагандою та реальним життям. Важливо підкреслити, що метою дисидентів, особливо на початку, не завжди був повний демонтаж системи, а часто – вимога дотримання радянських законів та Конституції. Саме їхня вимога дотримання власної Конституції СРСР стала для режиму одним із найнебезпечніших викликів [43, с. 42].

Засвоєння цих знань про права людини та демократичні цінності дозволяє учням не просто запам'ятати визначення, а й глибоко усвідомити їхню історичну ціну. Вони починають розуміти, що ці цінності не є даністю, а результатом боротьби, і їх необхідно постійно захищати та обстоювати у сучасному демократичному суспільстві. Це є ключовим для формування активного та відповідального громадянина України [23, с. 8].

Вивчення діяльності Українського національно-визвольного фронту (УНВФ), Спілки української молоді Галичини (СУМГ), Росохацької групи та УНФ-2 є надзвичайно ефективним для формування в учнів глибоких знань про права людини та демократичні цінності. Ці організації, діючи в умовах тотального радянського гніту, своїми вчинками та ідеями яскраво демонстрували

прагнення до свободи, гідності та самовизначення, що є наріжними каменями демократичного суспільства [20, с. 265].

Насамперед, необхідно усвідомити універсальність прав і свобод як протистояння тоталітаризму. Учні мають зрозуміти, що права людини є невід'ємними і належать кожній особі від народження. Радянський Союз, попри декларації у своїй Конституції, системно порушував ці права. Діяльність усіх згаданих підпільних груп була прямим протестом проти цього лицемірства. Вони не вимагали "особливих" прав для українців, а відстоювали універсальні свободи, які були нормою в демократичному світі, але ігнорувалися в СРСР. Це дозволяє учням провести чітку межу між демократичною державою, яка гарантує та захищає права своїх громадян, і тоталітарною системою, яка ці права лише декларує. Далі, на прикладі кожної з організацій можна предметно проілюструвати коло прав, за які боролися підпільники [43, с. 198].

Український національно-визвольний фронт (УНВФ) вів боротьбу за національне самовизначення та політичні свободи. Для УНВФ право на національне самовизначення було першочерговим. Учні мають зрозуміти, що фронт виступав за повний вихід України зі складу СРСР і створення власної суверенної держави. Це право передбачає вільний вибір форми політичного статусу та необмежений економічний, соціальний і культурний розвиток. Вимагаючи незалежності, УНВФ по суті виступав за право українського народу самостійно визначати свою власну політичну систему, обирати своїх лідерів, а не бути керованим з Москви. Це було прагнення до демократичних виборів, багатопартійності, справжнього народовладдя – усього того, що було відсутнє в СРСР. Боротьба за самовизначення нерозривно пов'язана із захистом національної культури, мови, історії від русифікації, що її проводила радянська влада. УНВФ, як і інші націоналістичні групи, бачив у цьому загрозу самому існуванню української нації [26, с. 197–198].

Спілка української молоді Галичини (СУМГ) боролася за право на культурну ідентичність та об'єднання. Як молодіжна організація, СУМГ акцентувала увагу на збереженні та розвитку української мови, культури,

традицій. Учні мають зрозуміти, що в умовах СРСР це право було брутально порушене через цензуру, обмеження викладання українською мовою, замовчування національних героїв. Діяльність СУМГ була спробою зберегти ціннісну спадщину нації. Сама поява СУМГ як підпільної організації була проявом реалізації права на об'єднання та зібрання в умовах, коли будь-які несанкціоновані збори та об'єднання суворо переслідувалися. Учні бачать, що молоді люди прагнули гуртуватися за спільними інтересами та ідеями, попри величезний ризик. Це виховує розуміння важливості громадянського суспільства та свободи об'єднань [21, с. 273].

Росохацька група демонструвала прагнення до свободи вираження поглядів та мирного протесту. Вивішування синьо-жовтих прапорів та розповсюдження листівок Росохацькою групою було яскравим, хоч і ризикованим, актом вільного вираження поглядів. Учні мають зрозуміти, що в тоталітарній державі навіть такі символічні дії розцінювалися як кримінальний злочин. Це підкреслює ціну свободи висловлюватися. Хоча їхній протест був підпільним, він все одно відповідав суті права на мирний протест – публічне висловлення незгоди з діями влади. На прикладі цієї групи учні бачать, як громадяни, позбавлені легальних механізмів впливу, шукали способи донести свою позицію. [31, с. 5-6]

УНФ-2 боровся за свободу слова, думки та інформації. УНФ-2 активно поширював самвидав – "Прозріння", "Український вісник", "Інформаційний бюлетень". Це був прямий вияв прагнення до свободи слова та інформації. Учні повинні усвідомити, що в умовах тотальної цензури, коли держава контролювала всі ЗМІ, самвидав був єдиним джерелом альтернативної інформації та вільної думки. Організація розповсюджувала твори Івана Дзюби, Мілована Джиласа, які були заборонені в СРСР, але містили важливий аналіз радянської системи та її проблем. Це відображало прагнення до права на доступ до інформації та критичного аналізу дій влади. Програмні документи УНФ-2, що викривали "колоніальний" статус України та закликали до референдуму, були потужним

ідейним виявом права на самовизначення та формування власних політичних і соціальних ідей [3, с. 8–9].

І, нарешті, вивчаючи ці організації, учні зможуть наочно побачити контраст між деклараціями СРСР та реальною практикою, викриваючи лицемірство режиму. Кожна згадана група була переслідувана за діяльність, яка в демократичному суспільстві є базовим правом громадянина (наприклад, висловлення думки, створення об'єднань). Це дозволяє учням викрити лицемірство тоталітарної системи, яка будувала свій імідж на "найдемократичнішій" Конституції, але насправді була репресивною державою. Усвідомлення цього розриву є ключовим для формування критичного мислення та імунітету до маніпуляцій. Вивчення діяльності УНВФ, СУМГ, Росохацької групи та УНФ-2 дозволяє не лише засвоїти конкретні історичні факти, а й глибоко зрозуміти ціну прав людини, важливість демократичних цінностей та небезпеку будь-яких форм тоталітаризму, що є наріжним каменем громадянської компетентності [34, с. 10].

Діяльнісний аспект є логічним продовженням засвоєних знань та сформованих цінностей, оскільки він передбачає їхнє застосування на практиці. Він зосереджений на розвитку конкретних умінь та навичок, що дозволяють учням не лише розуміти минуле, а й активно взаємодіяти з інформацією, критично мислити та діяти як свідомі громадяни у сучасному світі. Вивчення українського підпілля 1970-х років надає чудові можливості для розвитку таких навичок [33, с. 102].

Розвивання критичного мислення означає вміння аналізувати різноманітні джерела інформації. На прикладі цієї теми учні вчаться працювати не лише з підручником, а й з архівними документами КДБ, де необхідно розрізняти об'єктивні факти від пропагандистських кліше та викривлень. Вони аналізують мову документів, виявляють упередженість. Також важливо працювати зі спогадами дисидентів та їхніх родичів, що дає суб'єктивний, але часто більш емоційний та детальний погляд на події, який можна порівнювати з офіційними даними [4, с. 345–346].

Самвидав, представлений уривками творів Івана Дзюби, Валентина Мороза, "Українського вісника", дозволяє зрозуміти ідеологію, цілі та методи дисидентів з їхньої власної перспективи. Через це учні навчаються розрізняти факти та їхні інтерпретації, усвідомлюючи, що будь-яка історична подія може мати різні трактування. Цей процес також допомагає виявляти маніпуляції та пропаганду, аналізуючи радянську пропаганду проти дисидентів (наприклад, у газетах), учні вчаться розпізнавати техніки маніпулювання інформацією, узагальнення, ярлики та емоційне забарвлення, що є вкрай важливою навичкою для сучасного інформаційного простору [43, с. 162–162].

Формування аналітичних здібностей включає навички порівняння діяльності різних підпільних груп (УНВФ, СУМГ, Росохацька група, УНФ-2) за цілями, методами та ідеологічними засадами. Також учні вчаться порівнювати ідеологічні течії, такі як інтегральний націоналізм та шістдесятництво. Розвиваються навички узагальнення інформації про репресивну систему СРСР, форми опору та основні вимоги дисидентів. Важливою є і здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розуміючи, як посилення репресій впливало на форми опору та як діяльність підпільних організацій впливала на міжнародний імідж СРСР і на подальший розвиток національно-визвольного руху [17, с. 315].

Учні набувають умінь працювати з історичними джерелами, що передбачає практичну роботу з доступними копіями архівних матеріалів: аналіз документів КДБ, судових вироків, протоколів допитів, листів дисидентів. Вони вчаться інтерпретувати інформацію з першоджерел, виділяючи головне, розуміючи прихований зміст та роблячи висновки на основі автентичних документів. Також важливою є робота з біографічними матеріалами, що включає збір та систематизацію інформації про життя та діяльність конкретних дисидентів [12, с. 31–32].

На факультативних заняттях учні повинні мати можливість аргументовано висловлювати власну думку, вільно обговорювати складні теми, висловлювати свої припущення та висновки, підкріплюючи їх фактами. Формуються навички

ведення конструктивного діалогу: вміння слухати опонента, поважати його точку зору, навіть якщо вона відрізняється, та будувати дискусію та дебати на основі аргументів, а не емоцій. Також важливими є публічні виступи та презентації власних досліджень, есе та проєктів на тему факультативу [24, с. 4].

Заохочується проєктна та дослідницька діяльність. Діти стимулюються до самостійного пошуку інформації, можливості проведення інтерв'ю з очевидцями (за наявності такої можливості), відвідування архівів або музеїв. Це може вилитися у створення власних продуктів: презентацій на теми "Біографія дисидента" або "Механізми КДБ проти українського підпілля", есе на тему "Чому люди йшли в підпілля?" або "Уроки дисидентського руху для сучасної України", а також уявних або реальних інтерв'ю з "учасниками" подій чи сучасними істориками. Можливе також створення виставок, газет або блогів, що відображають вивчений матеріал. [12, с. 31]

I, нарешті, відбувається розвиток активної громадянської позиції. Учні усвідомлюють, що знання історії передбачає не лише її вивчення, а й готовність до відповідальних дій у сучасному житті. Це може включати практичні кроки, відповідно до віку та можливостей, такі як участь у вшануванні пам'яті дисидентів, інформаційно-просвітницька робота серед однолітків, виступи на шкільних заходах, написання статей для шкільної газети чи блогу. Також важливим є обговорення актуальних проблем крізь призму минулого, аналіз сучасних викликів, таких як дезінформація чи гібридна війна, з урахуванням уроків минулого [19, с. 92–93].

Діяльнісний аспект є ключовим для перетворення пасивного отримувача інформації на активного учасника освітнього процесу та відповідального громадянина. Через ці практичні навички учні не лише вчаться, а й розвиваються як особистості, здатні ефективно взаємодіяти зі світом.

Рефлексивний аспект громадянської компетентності є найвищим рівнем засвоєння матеріалу, що виходить за межі суто знань та вмінь. Він передбачає здатність учня до самоаналізу, критичної оцінки власних переконань та дій, а також осмислення історичного досвіду в контексті сучасних викликів. Вивчення

теми українського підпілля 1970-х років є надзвичайно сприятливим для розвитку цієї складної, але життєво важливої компетенції [20, с. 263].

Насамперед, цей аспект розвиває здатність до самооцінки. Учні мають навчитися об'єктивно оцінювати глибину свого розуміння матеріалу, виявляти прогалини у знаннях та ставити собі запитання: "Що я зрозумів(-ла) з цієї теми?", "Які питання залишилися для мене незрозумілими?", "Що я можу зробити, щоб покращити своє розуміння?". Це сприяє розвитку метакогнітивних навичок – тобто вміння вчитися та аналізувати власний процес навчання.

Вивчення боротьби дисидентів за свободу, гідність та національне самовизначення спонукає учнів до внутрішнього діалогу, що дозволяє оцінити власні цінності та переконання: "Чи поділяю я цінності, за які боролися ці люди?", "Наскільки цінні для мене свобода слова, демократія, незалежність?", "Які мої власні переконання щодо справедливості, толерантності, патріотизму?". Це допомагає усвідомити власну систему цінностей та її джерела. Крім того, вивчення трагічних сторінок історії може викликати сильні емоції – співчуття, обурення, захоплення. Учні мають навчитися ідентифікувати ці емоції та розуміти їхнє джерело, аналізуючи, чому певні події чи долі викликають у них таку реакцію [43, с. 72].

Формування усвідомлення власної ролі в сучасному суспільстві, тобто діти мають провести паралелі між проблемами, що існували в СРСР (тоталітаризм, цензура, відсутність прав), та сучасними викликами (дезінформація, зовнішня агресія, загрози демократії). Це допомагає їм усвідомити актуальність історичних знань та їхню практичну цінність для сьогодення. Запитання для рефлексії, такі як "Як досвід дисидентів може допомогти нам сьогодні?" або "Які паралелі можна провести між тодішніми та сучасними загрозами?", стимулюють це усвідомлення [40, с. 45].

На прикладі дисидентів, які попри відсутність значних ресурсів вплинули на хід історії, учні мають зрозуміти, що навіть окрема людина з активною громадянською позицією може мати значний вплив. Це спонукає до роздумів про власні можливості та форми участі в громадському житті: від висловлення думки

до волонтерства, від дотримання законів до активного захисту демократичних цінностей. Рефлексія над тим, що незалежність України – це результат боротьби, а не подарунок, веде до усвідомлення особистої відповідальності за її збереження та розвиток, формуючи відповідальність за майбутнє [20, с. 264].

Вивчення біографій дисидентів, їхніх табірних спогадів, листів до рідних дозволяє учням емоційно зануритися у долі цих людей, відчувати їхні страждання, але й їхню незламність. Це не просто сухе знання фактів, а формування людського співчуття та розуміння. Учні намагаються зрозуміти, що саме рухало дисидентами – чи то глибока національна свідомість, чи то прагнення справедливості, чи то протест проти абсурду системи. Це допомагає розібратися у складності людського вибору в екстремальних умовах. Навіть у найжорстокіших умовах таборів та переслідувань дисиденти зберігали свою гідність та внутрішню свободу. Рефлексія над цим виховує глибоку повагу до людської гідності як такої [18, с. 164].

Аналіз незламності дисидентів перед репресіями, їхньої здатності витримувати тортури та ув'язнення, не зраджуючи своїх переконань, є потужним уроком стійкості та мужності. Учні задумуються над тим, як вони самі діяли б у подібних обставинах, що є для них пріоритетним – особиста безпека чи принципи. Це сприяє формуванню особистого морального кодексу. Усвідомлення того, що справжня свобода починається всередині людини, незалежно від зовнішніх обставин та тиску системи, є ключовим для розвитку внутрішньої свободи як основи особистості.

Отже, вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років є надзвичайно важливим для формування громадянської компетентності, адже воно охоплює знаннявий, ціннісно-мотиваційний та діяльнісний аспекти. Учні отримують глибинне розуміння історії національно-визвольної боротьби, сутності тоталітарного режиму та його репресивних механізмів. Крім того, це допомагає усвідомити універсальні права людини та демократичні цінності, за які боролися дисиденти. Засвоєння цих знань виховує патріотизм, розвиває критичне мислення та формує активну громадянську

позицію. Таким чином, матеріал не лише збагачує історичними фактами, а й сприяє становленню відповідальної особистості, готової цінувати та захищати свободу.

Висновки

1970-ті роки в історії України, попри посилення тиску радянського тоталітарного режиму та жорстокі репресії після "відлиги" 1960-х, стали періодом безперервної та багатогранної підпільної боротьби за національну незалежність. Цей період демонструє надзвичайну живучість українського національного духу та самовідданість борців за свободу, закладаючи основи для майбутнього здобуття Україною незалежності. Факультативні заняття, присвячені вивченню українських націоналістичних підпільних організацій цього часу, є не просто освітнім процесом, а потужним інструментом формування всебічно розвиненої громадянської компетентності учнів.

Рух 1970-х років не виник на порожньому місці. Він був логічним продовженням багатовікового прагнення українського народу до незалежності, від Козаччини та визвольних змагань початку ХХ століття до діяльності ОУН-УПА. Ідеї та діяльність "шістдесятників", їхня боротьба за національну самосвідомість, відродження української культури та мови, протидія русифікації, стали міцним фундаментом для дисидентського руху 1970-х років. Багато відомих постатей, як В'ячеслав Чорновіл, були безпосередньо пов'язані з попереднім поколінням дисидентів. У відповідь на масові затримання ("велика зачистка" 1972–1973 років) частина руху перейшла на більш конспіративні та підпільні форми, пристосовуючись до жорстоких умов тоталітарної системи, що використовувала КДБ, цензуру, каральну психіатрію та ГУЛАГ.

Незважаючи на жорстокий тиск, український підпільний рух демонстрував дивовижну живучість та розмаїття. Діяльність таких організацій, як Український національно-визвольний фронт (УНВФ) на чолі із Зоряном Попадюком, Спілка Української Молоді Галичини (СУМГ) Дмитра Гриньківа, Росохацька група на Тернопільщині, та УНФ-2 Миколи Крайника, є яскравим свідченням цього. Кожна з них мала свої особливості: від фокусу на поширенні самвидаву та ідеологічній роботі до символічних актів опору, як вивішування синьо-жовтих прапорів. Ці групи, засновані переважно молоддю та робітниками, свідомо

наслідували традиції національно-визвольної боротьби, викривали радянський режим та закликали до незалежності. Важливо, що опір не обмежувався Західною Україною – існуючі групи на Донеччині свідчили про живучість ідей незалежності по всій країні.

Ідеологічні основи підпільного руху були складними та багатограними, об'єднані непохитним прагненням до відновлення суверенної Української Держави. Боротьба розглядалася як протистояння комуністичній системі та продовження багатовікового шляху до свободи. У русі співіснували традиції інтегрального націоналізму та вплив шістдесятництва з його акцентом на культурному відродженні та правозахисній парадигмі. Головною зброєю був самвидав – "Український вісник", твори Івана Дзюби, Валентина Мороза та інших – що став єдиним джерелом альтернативної інформації та вільної думки в умовах тотальної цензури. Окрім самвидаву, використовувалися листи-протести, звернення, усне поширення ідей та прослуховування зарубіжних радіопередач.

Радянська влада відповідала на цей опір жорстокими репресіями, яскравим прикладом яких стала "Справа Добоша" та операція "Блок" 1972–1974 років, що призвела до масових арештів та знищення інфраструктури самвидаву. Проте, навіть у найскладніших умовах таборів та переслідувань, дисиденти зберігали свою гідність та внутрішню свободу, відмовляючись від своїх поглядів попри "промивання мізків". Міжнародний розголос, що став можливим завдяки діяльності УГГ після Гельсінських угод, відігравав важливу роль у пом'якшенні ситуації для деяких затриманих, підкреслюючи глобальне значення їхньої боротьби за права людини.

Боротьба підпільних організацій є уроком для сучасного покоління та слугує чудовим інструментом для формування громадянської компетентності сучасних учнів. Вивчення українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років на факультативних заняттях є незамінним для формування громадянської компетентності учнів, охоплюючи чотири ключові аспекти. Це, зокрема, осягнення історичних фактів, передумов, сутності тоталітарного режиму, механізмів репресій, а також універсальності прав людини та

демократичних цінностей, за які боролися дисиденти. Це дозволяє учням не лише запам'ятовувати факти, а й аналізувати причинно-наслідкові зв'язки та формувати об'єктивні судження. Вагомим є формування національної ідентичності та патріотизму через усвідомлення жертвності попередніх поколінь, виховання гордості за героїчне минуле та розуміння ціни державності. На відповідному матеріалі доцільно розвивати громадянську позицію, розуміння цінності плюралізму та небезпеки тоталітаризму, а також надихання на проактивну позицію у власному житті. Також розвивається критичне мислення через роботу з різноманітними джерелами (архіви КДБ, самвидав, спогади), формування аналітичних здібностей, вмінь працювати з першоджерелами, вести конструктивний діалог, аргументовано висловлювати власну думку. Заохочення до проєктної та дослідницької діяльності сприяє активній громадянській позиції та готовності до відповідальних дій у сучасному житті. У здобувачів освіти розвивається здатність до самооцінки, усвідомлення власної ролі в сучасному суспільстві, проведення паралелей між минулим і сьогоденням. Емоційне занурення у долі дисидентів формує співчуття, розуміння людської гідності та незламності духу, виховує стійкість, мужність та внутрішню свободу.

Боротьба підпільників 1970-х рр. мала колосальне значення, оскільки вона продовжила традиції національно-визвольної боротьби, підсвітила крах радянської системи та стала одним з найважливіших факторів, що привели до здобуття Україною незалежності. Багато колишніх дисидентів згодом відіграли ключову роль у розбудові нової, незалежної України. Таким чином, вивчення цього складного, але героїчного періоду є життєво важливим для виховання нового покоління українців, які усвідомлюють ціну свободи, цінують демократичні цінності та готові їх захищати в сучасному світі.

Список використаних джерел

Аудіоматеріали

1. Аудіоінтерв'ю з Зоряном Попадюком 27.03.1996 р. Взяте В. Овсієнком. *Архів ХІІІ*, 2000. С. 15. URL: https://archive.org/details/123aropadyukzk1300100/121b+Popadyuk+Z_k1_270100.mp3 (дата звернення: 15.05.2025).

Опубліковані документи

2. Український вісник. Вип. 7–8: весна 1974. С. 154 . URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1613/file.pdf> (дата звернення: 15.05.2025).

3. Українська загальнонародна організація (УНФ–2). Дослідження, документи, матеріали. У 2 т. Т.1. Упорядник і відповідальний редактор Ю.Д.Зайцев. Львів: Афіша, 2005. 704 с. (дата звернення: 15.05.2025).

4. Український національний фронт: Дослідження, документи, матеріали (далі – УНФ) / Упоряд. М. Дубас, Ю. Зайцев Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 680 с. (дата звернення: 15.05.2025).

Монографії і статті

5. Абашник Л. Не змушуючи, а заохочуючи: технології інтерактивного навчання. *Педагогічна майстерня*. 2016. № 8. С. 6–13. (дата звернення: 15.05.2025).

6. Андрущенко Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів шляхом упровадження інтерактивного навчання на уроках історії. *Історія в рідній школі*. 2015. № 11. С. 10–13. (дата звернення: 15.05.2025).

7. Бажан О.Г., Данилюк Ю.З. Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті рр.). К., 2000. URL:

<http://history.org.ua/LiberUA/966-02-1531-2/966-02-1531-2.pdf>. (дата звернення: 15.05.2025).

8. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: [Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України], 2003. 667 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000798. (дата звернення: 15.05.2025).

9. Будзінський Т. В. Діяльність нелегальної групи студентів історичного факультету Львівського університету (1972–1973): Дипломна робота. Львів, 1995 136 с. (дата звернення: 15.05.2025).

10. Бурлаєва Л. Ф. Інтерактивні технології в таблицях. *Управління школою*. 2005. № 16–18. С. 49–59. (дата звернення: 15.05.2025).

11. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Х.: КСД, 2022. 328 с. (дата звернення: 15.05.2025).

12. Войтович І. Як організувати учнівське дослідницьке проектування з історії (з досвіду роботи). *Історія в школі*. 2013. № 11/12. С. 31–32. (дата звернення: 15.05.2025).

13. Волосюк М. А. Інтерактивні форми роботи на уроці. *Управління школою*. 2005. № 16–18. С. 70–78. (дата звернення: 15.05.2025).

14. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття". Київ :Генеза , 1996. 249 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/12dd3043-3d69-4649-ae69-ed17418e7e7/content>. (дата звернення: 15.05.2025). (дата звернення: 15.05.2025).

15. Зайцев Ю. Опозиційний рух на Львівщині 1960–1980-х років. *Реабілітовані історією: Львівська область. Кн. 1*. Львів, 2009. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_na

me=book/0015053.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0. (дата звернення: 15.05.2025).

16. Зайцев Ю. Українська загальнонародна організація (УНФ-2). Дослідження, документи, матеріали. У 2 т.: Т 1. / Упорядник і відповідальний редактор Ю.Д.Зайцев. Львів: Афіша, 2005. 704 с. (дата звернення: 15.05.2025).

17. Захаров Б. Є. Напрями і течії дисидентського руху в Україні (1956–1987) URL: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/viewFile/794/581> (дата звернення: 15.05.2025).

18. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kasianov/Nezhodni_Ukrainska_intelihentsiia_v_rusi_oporu_1960_-_80-kh_rokiv.pdf? (дата звернення: 15.05.2025).

19. Компетенісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О.Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с. (дата звернення: 15.05.2025).

20. Кремень В.Г. Формування культури громадянськості – важливе завдання становлення української держави і громадянського суспільства. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції, 13–14 листопада 2007. К.: ДОК, 2007. С. 261–265. (дата звернення: 15.05.2025).

21. Лешак А. Спілка української молоді Галичини: створення та діяльність. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 270–280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2019_2_25. (дата звернення: 15.05.2025).

22. Островський В.В. Правозахисна діяльність З. Красівського. *Український історичний журнал*. 2015. № 5. С. 130–139. URL: http://history.org.ua/LiberUA/journal_2015_5/journal_2015_5.pdf. (дата звернення: 15.05.2025).

23. Охріменко М. Особистісно орієнтований підхід до формування активної громадської позиції учнів. *Історія України*. 2002. № 45. с. 7-9 (дата звернення: 15.05.2025).

24. Панчук Л. Дебати як засіб формування критичного мислення школярів. *Історія та правознавство*. 2016. № 13/14. С. 2–7. (дата звернення: 15.05.2025).

25. Паска Б. Городенківська група: до історії руху дисидентів в Україні. 2018. С. 25-28
https://shron1.chtyvo.org.ua/Paska_Bohdan/Horodenkivska_hrupa_do_istorii_rukhu_dysydydentiv_v_Ukraini.pdf?. (дата звернення: 15.05.2025).

26. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. К., 1998. 720 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusnachenko_Anatolii/Natsionalno-vyzvolnyi_rukh_v_Ukraini_seredyna_50-kh_-_pochatok_90-kh_rokiv.pdf?. (дата звернення: 15.05.2025).

27. Сіромський Р., Сіромська Г. Ідеологічні зриви” або справа “москіти”: архівні документи про реакцію КГБ і комсомольсько-партійних органів львівського університету на антирадянську діяльність студентів-істориків (1972–1973 роки). 2017. 28 с. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/employee/siromskyj-r-b>. (дата звернення: 15.05.2025).

Сусленський Я. Шлях українського націоналіста. *Острівки приязні: Збірник спогадів і статей про українсько-жидівські стосунки*. Мюнхен: Українське видавництво, 1983. С. 48–58. дата звернення: 15.05.2025).

28. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ, 1977. URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005068. (дата звернення: 15.05.2025).

29. Хейфец М. Українські силуети. 1984. 238 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14665/file.pdf>. (дата звернення: 15.05.2025).

30. Юнаки з огненної печі / упоряд. В. В. Овсієнко, худ. О. Агєєв; Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2003. 144 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006298 (дата звернення: 15.05.2025).

Навчально-методичні матеріали

31. Венцева Н. Дискусійні методи на уроках історії України: 7–8 кл. Харків : Основа, 2007. 127 с. (дата звернення: 15.05.2025)

32. Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. 328 с. URL: <http://do.forlan.org.ua/doc/depositary> (дата звернення: 15.05.2025).

33. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна». *Історія в школах України*. 2006. № 8. С. 4–11 (дата звернення: 15.05.2025)

34. Іващенко О. Метод "Ажурна пилка": як засвоїти великий обсяг інформації за короткий час. *Шкільний світ*. 2018. № 8 (квіт.). С. 14–16. (дата звернення: 15.05.2025)

35. Інтерактивні технології навчання: Методичний атлас. *Завуч. Шкільний світ*. 2008. № 28 (жовт.). Спецвипуск. (дата звернення: 15.05.2025)

36. Інтерактивні уроки з історії України: 8 кл. Харків: Основа, 2005. 109 с. (дата звернення: 15.05.2025)

37. Кульбаба Л. Ігрові креативні технології на уроках історії. *Історія України. Шкільний світ*. 2009. № 43(листоп.). Спецвипуск. С. 4–45. (дата звернення: 15.05.2025)

38. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник. Х.; Торонто: ТОВ Вид-во «Ранок», 2008. 256 с. URL: <https://education.holodomor.ca/wp-content/uploads/2020/06/Methodika-vikladannay-istorii.pdf>. (дата звернення: 15.05.2025).

39. Левітас Ф. Л. Методика викладання історії. Посібник учителя. Харків: Основа, 2006. 96 с. (дата звернення: 15.05.2025)

40. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 112 с. URL: <https://studfile.net/preview/5459213/>. (дата звернення: 15.05.2025).

41. Мокрогуз О П. Інноваційні технології на уроках історії: навч.-метод. посіб. Харків : Основа, 2007. 191 с. URL: https://miliza7.ucoz.ru/Technologia/mokroguz_o_p_innovaciini_tehnologii_na_uroka_h_i.pdf. (дата звернення: 15.05.2025).

42. Голлоб Р., Крапф П. Живемо в демократії. Харків: Основа, 2018. 213 с. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/82/zhyvemo_v_demokratiyi_ua.pdf. (дата звернення: 15.05.2025).

43. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=velirs35pq2e27cgdi7ujtm330. (дата звернення: 15.05.2025).

Енциклопедичні видання

44. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина І. Харків :

Харківська правозахисна група; "Права людини", 2006. Т. 1. С. 516. URL: <https://library.khpg.org/1558206322>. (дата звернення: 15.05.2025).

45. Підкова І.З., Шуст Р.М. Довідник з історії України (А-Я). Київ: Генеза, 2002. 1135 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001314. (дата звернення: 15.05.2025).

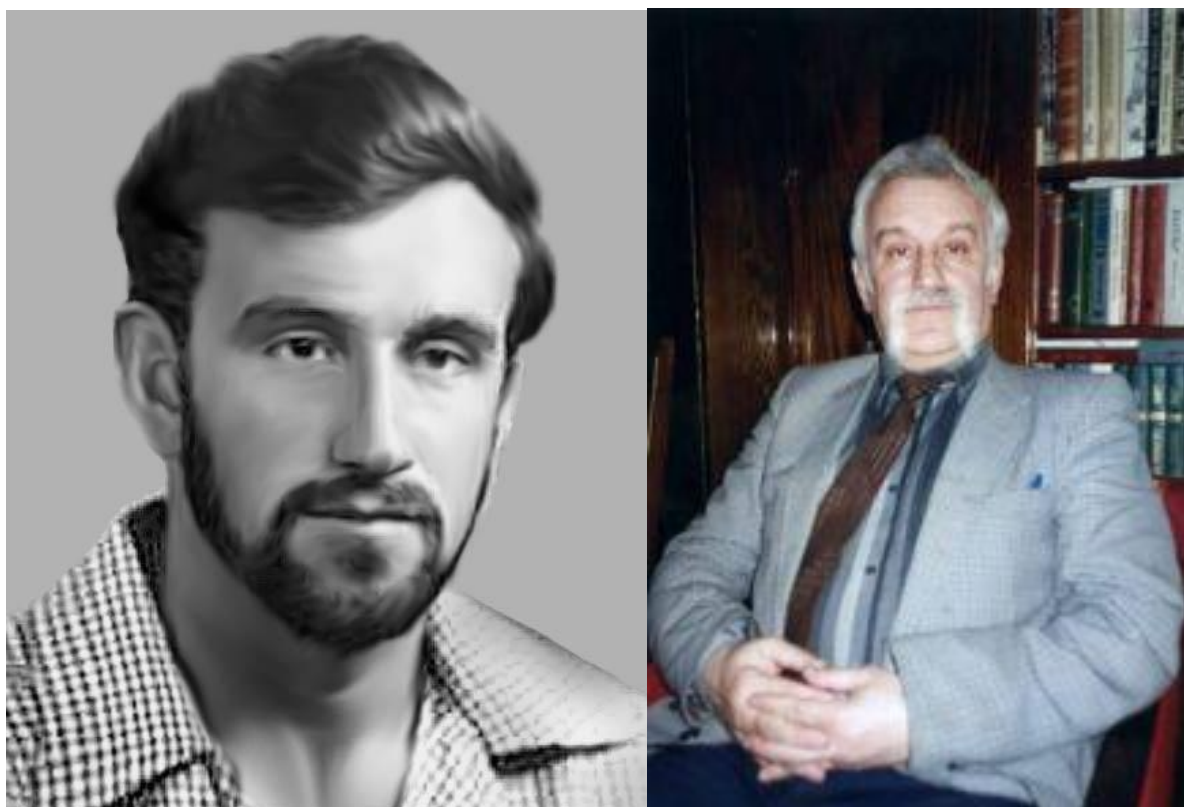
46. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 141 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf. (дата звернення: 15.05.2025).

Додатки

Додаток А



Зорян Попадюк (народ. 21 квітня 1953 р.) був головою підпільної організації УНВФ (Український національно-визвольний фронт). Він заснував цю юнацьку групу у вересні 1968 року в Самборі разом зі своїми однокласниками.



Дмитро Дмитрович Грінків (11 червня 1948, с. Марківка Коломийського району Івано-Франківської області — 25 січня 2012, Коломия) Івано-Франківської області — український дисидент, засновник Спілки Української Молоді Галичини, член Української Гельсінкської Спілки, журналіст, письменник.



На початку 70-х років діяла підпільна група молоді із села Росохач Чортківського району Тернопільської області – “Росохацька група”. Зліва направо: П. Винничук, М.Мармус, А.Кравець, М.Слободян, В.Мармус, 20 квітня 1980 р.



Залишаючись і надалі членом ОУН, Микола Крайник у 2000 році взяв участь у роботі Х Великого Збору ОУН у Мюнхені. Василь Вінтонів, Микола Крайник, Михайло Зеленчук, Іван Губка (перший ряд) біля могили Степана Бандери. Мюнхен, 30.10.2000 р.

План-конспект факультативного заняття із факультативу : “Український спротив другої половини ХХ століття”

Урок: 21

11 клас

Тема: Українські націоналістичні підпільні організації в 1970-х рр.

Мета:

навчальна:

- проаналізувати причини й наслідки утворення та діяльності українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років; /логічна
- встановити причинно-наслідкові зв'язки між внутрішньою політикою СРСР та виникненням підпільного руху; /інформаційно-логічна
- розглянути ключові постаті, програмні засади та методи боротьби українських націоналістичних підпільних організацій 1970-х років; /інформаційна

розвивальна:

- закріпити знання учнів та отримати нові про український націоналістичний рух опору 1970-х років (на основі усних відповідей, вправ та завдань; /логічна, інформаційна
- закріпити вміння учнів аналізувати історичну інформацію (на основі вправи "Хто це?"); /інформаційна
- розвивати критичне мислення (на основі аналізу причин і наслідків діяльності підпільних організацій та обговорення їхньої ролі); /аксіологічна, логічна
- розвивати вміння висловлювати свою думку (на основі навідних питань вчителя та дискусій); /інформаційно-логічна
- формувати вміння порівнювати різні форми та методи національно-визвольної боротьби (на основі зіставлення діяльності підпільних організацій, робота з таблицею); /інформаційна, логічна
- розвивати навички роботи з історичними термінами («підпільна організація», «самвидав»); /логічна, інформаційна
- формувати вміння працювати з історичними картами, визначаючи місця діяльності підпільних осередків; / просторова
- розвивати вміння узагальнювати інформацію з різних джерел (додаткові матеріали, відеофрагменти); /логічна, інформаційна

- формувати навички самостійної пошукової роботи з інформацією про маловідомі сторінки історії українського опору; /інформаційна
- розвивати вміння оцінювати діяльність історичних постатей та їхній внесок у національно-визвольну боротьбу; /аксіологічна, інформаційна
- формувати вміння визначати вплив міжнародних подій на розвиток дисидентського та підпільного руху в Україні; /логічна, інформаційна

виховна:

- виховувати почуття поваги до борців за незалежність України та їхньої саможертвної боротьби; /особиста, громадянська
- виховувати інтерес до історії українського визвольного руху як невід'ємної частини національної пам'яті; /інформаційна, особиста
- формувати комунікативну компетентність шляхом активної участі в обговореннях та висловлюванні власних думок; /мовленнєва, комунікативна
- виховувати розуміння значення підпільної боротьби для збереження національної ідентичності та здобуття незалежності України; /особиста, громадянська
- формувати громадянську позицію щодо необхідності захисту прав і свобод людини та народу; /громадянська, аксіологічна
- виховувати повагу до історичного минулого України, усвідомлення його складності та багатогранності; /особиста, інформаційна
- формувати відповідальність за збереження національних цінностей та ідеалів свободи; /громадянська, особиста
- виховувати патріотизм та гордість за український народ, який боровся за свою державність; /особиста, громадянська
- формувати уміння толерантного ставлення до різних поглядів та думок у контексті історичних подій; /аксіологічна, комунікативна
- виховувати усвідомлення цінності людського життя та свободи в умовах тоталітарного режиму; /особиста, аксіологічна
- формувати готовність до активної громадянської позиції та участі у розбудові демократичного суспільства; /громадянська, особиста
- виховувати шанобливе ставлення до пам'яті тих, хто віддав своє життя за свободу України; /особиста, громадянська

Обладнання: ноутбук, роздруківки зі завданнями, проектор.

Основні терміни: «підпільна організація», «самвидав».

Основні персоналії:

Дмитро Гриньків, Володимир Мармус, Микола Мармус, Георгій Москаленко, Микола Плахотнюк, Зорян Попадюк.

Основні дати:

1968 р. - Заснований Український національно-визвольний фронт (УНВФ);

січень–лютий 1972 р. – виникла Спілка української молоді Галичини (СУМГ);

1972 році – сформувалася Росохацька група;

січень 1961 р. - виникла УНФ-2;

План заняття:

1. Український національно-визвольний фронт (УНВФ).
2. Спілка української молоді Галичини (СУМГ).
3. Росохацька група.
4. УНФ-2.
5. Інші підпільні групи та організації

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки ⁹⁵
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями та налаштування на плідну співпрацю 		
12 хв	II. Перевірка домашнього завдання.		Декламація есе на тему: «Український вісник» як рупор спротиву: значення самвидаву в боротьбі за національні права.	
2 хв	III. Мотиваційний етап.	 Сьогодні ми дізнаємося щось нове про дисидентський рух, а саме про Українські націоналістичні підпільні організації в 1970-х рр.	1. Розглянути Хмаринку слів. 2. Що відомо з даної хмаринки?	
3 хв	IV. Актуалізаційний етап.		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи?	

30 хв	V. Етап вивче ння новог о матері алу.	1. Український національно-визвольний фронт (УНВФ). Підпільна група (підпілля, також підпільна організація) - це нелегальна або таємна група осіб, яка діє поза контролем або без дозволу офіційних органів влади. Український національно-визвольний фронт (УНВФ) — підпільна юнацька організація, що постала у вересні 1968 року в місті Самбір на Львівщині, серед учнів 9-го класу. Вона стала своєрідним продовженням боротьби за українську незалежність, що її раніше вели Український національний фронт (УНФ) Дмитра Квечка та Зеновія Красівського. Засновники УНВФ прагнули підкреслити спадкоємність визвольних ідей, тому проголосили своєю основною метою здобуття державної незалежності України революційним шляхом. Діяльність УНВФ була зосереджена на розповсюдженні самвидавської літератури та листівок, що викривали національне гноблення українського народу, нищення його культури та мови, а також засуджували окупацію Чехословаччини у 1968 році. Серед їхніх акцій були: розклеювання листівок по Самбору, встановлення пам'ятної	Заповніть таблицю <table border="1" data-bbox="927 439 1401 701"> <thead> <tr> <th>Назва організації</th><th>Рік/Період діяльності</th><th>Місце діяльності</th><th>Основна мета</th><th>Ключові особи /Лідери</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table> "Хто це?" - З'єднайте ім'я та опис З'єднайте кожну особу з її діяльністю або приналежністю до організації на основі наданого тексту: 1. Дмитро Гриньків 2. Зорян Попадюк 3. Володимир Мармус 4. Микола Гуцул 5. Оксана Попович А) Один із засновників Росохацької групи. Б) Лідер Українського національно-визвольного фронту (УНВФ). В) Ініціатор створення Спілки української молоді Галичини (СУМГ).	Назва організації	Рік/Період діяльності	Місце діяльності	Основна мета	Ключові особи /Лідери						Інформаційна Логічна
Назва організації	Рік/Період діяльності	Місце діяльності	Основна мета	Ключові особи /Лідери										

таблички на міському цвинтарі на честь жертв НКВС, передрук та поширення творів відомих дисидентів, як-от Іван Дзюба та Валентин Мороз.

Самвидав - це підпільне, позацензурне видання, поширена під час тоталітарних та авторитарних режимів, зокрема в СРСР, як один із виявів Руху опору.

Окрім того, УНВФ випустив два числа громадсько-політичного журналу "Поступ", який містив аналітичні статті та документи самвидаву. Особливо резонансною стала акція у березні 1973 року, коли у Львові заборонили проводити шевченківські вечори. Тоді члени УНВФ виготовили та розклеїли 150 примірників листівок із закликом "Вставайте, кайдани порвіте!", виявивши свою рішучість у боротьбі за національну гідність.

У 1970-х роках, коли члени УНВФ вступили до інститутів, діяльність організації розширилася територіально, залучаючи нових учасників. Однак, у 1972 році по Україні прокотилася хвиля репресій, і діяльність УНВФ була придушена радянськими спецслужбами. У 1973 році лідер УНВФ Зорян Попадюк був засуджений до 7 років таборів та 5 років заслання, а Яромир Микитко — до 5 років

Г) Колишня оунівка, постачальниця самвидаву для Городенківської групи.

Д) Учасник Городенківської групи, мав досвід участі в підпіллі ОУН.

Робота з картою



1. Показати місця створення підпільних націоналістичних організацій.

2. У яких регіонах розгорталася їх діяльність.

Заповніть пропуски

УНВФ випустив два числа громадсько-політичного журналу "_____".

Організація СУМГ була збудована за зразком бойових загонів _____.

Простор
ова

Інформа
ційно-
логічна

	ув'язнення, що фактично зупинило діяльність організації. 2. Спілка української молоді Галичини (СУМГ). Спілка української молоді Галичини (СУМГ) була підпільною молодіжною організацією, що діяла на території Івано-Франківської області в період радянської окупації. Вона виникла в січні-лютому 1972 року в селищі Печеніжин Коломийського району, а її ініціатором став Дмитро Гриньків. СУМГ вважала себе спадкоємицею ОУН (Організації українських націоналістів) за нових історичних умов. Її головною метою було створення незалежної української самостійної держави, що мала б соціалістичний устрій, на зразок тодішніх Польщі чи Чехословаччини. Члени Спілки прагнули досягти цього шляхом ідеологічної боротьби, але не виключали й збройного опору, якщо обставини цього вимагатимуть. Організація була збудована за зразком бойових загонів УПА: зібрання проводилися нелегально, переважно в лісі або в горах, а кожен член мав псевдонім. Дмитро Гриньків особисто давав завдання кожному учаснику в письмовій формі, зважаючи на його можливості.	Городенківська група сформувалася на базі місцевого товариства _____. "Союз борців за звільнення України" функціонував у місті _____ на Донеччині. Робота з документом 1. Як визначається "головна роль" борців у відновленні державності? 2. Чому для сучасної держави важливо вшановувати пам'ять про таких людей? 3. Які конкретні заходи держава вживає для вивчення, поширення інформації та увічнення пам'яті про борців? Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» Стаття 2: 1. Держава визнає, що борці за незалежність України у XX столітті, визначені	Логічна Логічна Інформаційно-логічна
--	--	--	---

	СУМГ нараховувала близько 12 осіб, до її складу входили робітники та студенти. Вони проводили регулярні зібрання, що були схожі на семінари, де вивчали історію національно-визвольних змагань, збирали відомості про діяльність УПА, повстанські пісні та спогади. Члени організації також вивчали настрої студентської молоді, вербували нових учасників і шукали зброю, яка, за словами Гриньківа, була потрібна для самозахисту. Деякі учасники навіть викрадали будівельні пістолети та стрілецьку зброю, навчаючись її використовувати. Дмитро Гриньків та інженер Дмитро Демидів активно працювали над розробкою статуту та програми СУМГ, але завершити їх не встигли. У березні – квітні 1973 року СУМГ була розкрита КДБ. Дмитра Гриньківа, Миколу Мотрюка, Василя-Івана Шовкового, Романа Чупрея та Дмитра Демидіва було заарештовано та засуджено за їхню підпільну діяльність. 3. Росохацька група. Росохацька група — це підпільна молодіжна організація, що діяла на Івано-Франківщині у 1970-х роках. Її назва походить від села Росохач Чортківського району Тернопільської області, де народився один із її засновників, Володимир Мармус. Група була	у статті 1 цього Закону, відіграли головну роль у відновленні української державності, закріпленої Актом проголошення незалежності України, ухваленим Верховною Радою України 24 серпня 1991 року, що є основною передумовою надання правового статусу та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті. Стаття 3: 1. Держава може надавати соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у XX столітті та членам їхніх сімей. 2. Органи місцевого самоврядування можуть за рахунок коштів місцевих бюджетів надавати додаткові соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у XX столітті та членам їхніх сімей. Стаття 5: 1. Держава забезпечує всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті. 2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості	
--	---	---	--

	одним із проявів опору української молоді радянській системі, що прагнула відновити незалежну Україну. Організація виникла у 1972 році, коли кілька друзів – Володимир Мармус, Микола Слободян, Степан Сапеляк та Андрій Кравець – вирішили активно протистояти русифікації та радянській окупації. Головною метою Росохацької групи було відновлення державної незалежності України та боротьба проти зросійщення. Молоді люди, натхненні ідеями Української повстанської армії (УПА) та дисидентського руху, усвідомлювали необхідність активних дій у боротьбі за свої ідеали. Члени групи розмножували та розповсюджували підпільні твори, статті та відозви, що викривали злочини радянської влади та закликали до національного пробудження. Однією з найвідоміших акцій було підняття жовто-блакитного прапора над Чортківським райдержадміністрацією в ніч на 22 січня 1973 року – у День проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР. Цей сміливий вчинок став викликом радянській системі та нагадуванням про українську державність. Учасники групи писали власні твори, вірші, статті, що мали	суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, розробляє та вдосконалює навчальні плани, підручники, програми та заходи з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, поширює об’єктивну інформацію в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті. 3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, що здійснюють дослідницьку та просвітницьку роботу з питань вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті. 4. Держава сприяє увічненню пам’яті про борців за незалежність України у XX столітті, зокрема, шляхом пошуку, обліку, впорядкування та збереження місць їх поховання на території України та за кордоном, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам’ятників, пам’ятних знаків, увічнення імен або псевдонімів борців та	Громадянська
--	---	---	--------------

		патріотичне спрямування та закликали до боротьби. Через особисті бесіди, розповсюдження матеріалів та власний приклад члени групи намагалися пробудити національну свідомість серед молоді. Діяльність Росохацької групи тривала недовго. У березні 1973 року радянські спецслужби розкрили організацію. Усіх її членів – Володимира Мармуса, Миколу Слободяна, Степана Сапеляка, Андрія Кравця, Володимира Артимця, Віктора Гаркавенка, Миколу Губерного, Григорія Дворського та Степана Хмару – заарештували. Їм інкримінували "антирадянську агітацію і пропаганду". Судові процеси завершилися вироками: учасників групи засудили до тривалих термінів ув'язнення в таборах суворого режиму, де вони продовжували боротьбу, беручи участь у протестах та голодуваннях. Незважаючи на жорстокі репресії, Росохацька група стала символом незламності українського духу та прагнення до свободи в умовах тоталітарного режиму. Її діяльність є важливим епізодом в історії українського дисидентського руху. 4. УНФ-2. Український Національний Фронт-2 (УНФ-2) був підпільною	формувань, зазначених у статті 1 цього Закону, у назвах об'єктів топоніміки населених пунктів або адміністративно-територіальних одиниць, назвах географічних об'єктів, виготовлення друкованої, кіно- та відеопродукції, сприяння діяльності щодо сценічного та іншого художнього втілення образів борців за незалежність України у XX столітті. - Які уроки з історії українського підпілля 1970-х років є актуальними для сучасної України? - Що, на вашу думку, спонукало таких людей, як Зорян Попадюк, Дмитро Гриньків чи	Інформаційно-логічна Інформаційна
--	--	--	--	---

	дисидентською організацією, що діяла на території України, переважно на Галичині, у 1970-х роках. Він став логічним продовженням боротьби за українську незалежність, розпочатої першим Українським Національним Фронтом Дмитра Квечка та Зеновія Красівського, який радянська влада розгромила наприкінці 1960-х. УНФ-2 виник як відповідь на посилення репресій та русифікації в Україні. Його ініціаторами стали ті, хто не змирився з радянською окупацією і прагнув відновити українську державність. Головною метою УНФ-2 було здобуття повної незалежності України через широку національно-визвольну боротьбу. Організація зосередилася на ідеологічній підготовці, прагнучи пробудити національну свідомість українців та підготувати їх до активних дій проти радянського режиму. Діяльність УНФ-2 була переважно інтелектуальною та інформаційною. Члени організації писали та розповсюджували самвидавську літературу – статті, відозви, історичні нариси, що викривали антиукраїнську політику СРСР, висвітлювали забуті сторінки української історії та закликали до опору. Вони також аналізували політичну ситуацію, намагаючись прогнозувати	Володимир Мармус, у такому молодому віці знову йти на ризик і створювати підпільні організації?	Логічна
	УНФ-2 виник як відповідь на посилення репресій та русифікації в Україні. Його ініціаторами стали ті, хто не змирився з радянською окупацією і прагнув відновити українську державність. Головною метою УНФ-2 було здобуття повної незалежності України через широку національно-визвольну боротьбу. Організація зосередилася на ідеологічній підготовці, прагнучи пробудити національну свідомість українців та підготувати їх до активних дій проти радянського режиму. Діяльність УНФ-2 була переважно інтелектуальною та інформаційною. Члени організації писали та розповсюджували самвидавську літературу – статті, відозви, історичні нариси, що викривали антиукраїнську політику СРСР, висвітлювали забуті сторінки української історії та закликали до опору. Вони також аналізували політичну ситуацію, намагаючись прогнозувати	- Як, на прикладі Городенківської групи, налагоджувалися зв'язки та обмін самвидавом між різними дисидентами та осередками? - Порівняйте цілі та методи боротьби УНВФ та СУМГ. Які схожі риси та відмінності ви можете виділити?	Логічна

		можливі шляхи розвитку подій та визначати стратегію боротьби. УНФ-2 прагнув об'єднати патріотично налаштованих українців, формуючи підпільні осередки та розширюючи мережу прихильників серед інтелігенції та молоді. Проте, як і більшість подібних підпільних організацій того часу, УНФ-2 зіткнувся з жорстоким протистоянням радянських спецслужб. Хоча деталі про точний час та обставини його розгрому є менш відомими порівняно з першим УНФ, зрозуміло, що організація була виявлена, а її учасники зазнали репресій. Багатьох членів УНФ-2 заарештували, засудили до тривалих термінів ув'язнення в таборах або піддали іншим формам переслідувань. Незважаючи на відносно короткочасне існування та підпільний характер, УНФ-2 відіграв важливу роль у підтримці духу опору в Україні та став однією з ланок у безперервному ланцюзі боротьби за українську незалежність. 5. Інші підпільні групи та організації. У 1970-х роках, незважаючи на посилений тиск радянського уряду, в Україні продовжували діяти підпільні осередки національного руху. Однією з таких груп була Городенківська група, що активно працювала	- Чому, на вашу думку, КДБ вдалося розкрити ці підпільні групи?	Культурна Громадянська
		Робота з відео Переглянути відео “"Росохацька група. Спогади": у Тернополі борці за незалежність України ділились пережитим” https://youtu.be/4i-x_sFYsrQ?si=lv-6wVyOC0XIJB1	1. Про яку культурну діяльність свідчить дане відео? 2. Чим важлива дана подія для громадян України?	Інформаційно-логічна

	проти СРСР у місті Городенка Івано-Франківської області з 1972 року. Її ядро, за даними КДБ, налічувало близько 10 осіб, хоча до антирадянської діяльності було залучено до 50 учасників, зокрема освітян. Група сформувалася на базі місцевого товариства охорони природи. Ключовими учасниками були Микола Гамула, Федір Вережак, Василь Яцкан та Микола Гуцул. Усі вони мали досвід репресій 1940-1950-х років, зокрема, Яцкан і Гуцул були засуджені за участь у підпіллі ОУН, Гамула – за дезертирство, а Вережак – за "присвоєння державного майна". Гамула та Гуцул, які познайомилися у таборах, залишалися близькими друзями. До групи також долучилися чернівецький журналіст Роман Гайдук, Т. Шевчук та мешканець Коломиї М. Кучирко. Городенківська група боролася проти радянської системи, використовуючи звернення, розмноження та поширення самвидавської літератури (твори В. Мороза, І. Дзюби, М. Брайчевського, М. Джиласа, а також №2 "Українського вісника"), пропаганду ідей самостійності України та прослуховування зарубіжних радіопередач. Самвидав надходив до групи двома основними шляхами: через Оксану Попович з Івано-	Вправа “Хто? Що? Де? Коли? Чому?” Оберіть одну з підпільних груп, описаних у тексті (наприклад, УНВФ, СУМГ, Росохацька група, Городенківська група, УНФ-2). Для обраної групи дайте відповіді на наступні питання: ➤ Хто були основними членами або лідерами цієї групи? ➤ Що було головною метою їхньої діяльності? ➤ Де переважно діяла ця група? ➤ Коли (у який період) вона була активною? ➤ Чому (які були причини) виникла ця група та що спонукало її членів до опору?	Громадянська, аксіологічна Особистісна, громадянська
--	--	--	--

	Франківська, колишню оунівку, та від Романа Гайдука з Чернівців. Матеріали розмножували за допомогою фотоапарата "Зоркий-4". Ідеологічно група була неоднорідною: Микола Гуцул був прихильником інтегрального націоналізму, тоді як Роман Гайдук представляв шістдесятницьку, ревізійністську течію. Середній вік учасників групи становив 53 роки, що робило її одним із останніх осередків шістдесятницького правозахисту з елементами національно-визвольної парадигми. Через значну активність група швидко потрапила в поле зору КДБ. Уже в січні 1973 року Микола Гамула, Федір Вережак та Василь Яцкан були взяті під оперативний контроль. До початку 1974 року КДБ розгорнуло широку агентурну мережу, що призвело до затримання учасників групи. Окрім Городенківської групи, підпільний націоналістичний рух існував і в інших регіонах України. Зокрема, у Горлівці на Донеччині функціонувала "Партія національного прогресу" наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, що свідчить про поширення українського націоналістичного підпілля за	- Які форми громадянської активності є доступними та важливими для вас сьогодні? - Як ви можете особисто долучитися до розбудови сильного та демократичного громадянського суспільства в Україні? Наведіть конкретні приклади.	
--	---	---	--

		межі західних регіонів. У Шахтарську, також на Донеччині, діяла група "Союз борців за звільнення України", що спростовує стереотипи про нібито відсутність українського націоналістичного опору на Сході. Ці організації займалися поширенням самвидаву, листівок та національно свідомих матеріалів, незважаючи на жорсткий ідеологічний контроль та значну русифікацію.		
5 хв	VI. Систематизація знань.		Так чи Ні? Прочитай речення. Якщо воно правильне – напиши "Так", якщо ні – "Ні". 1. УНВФ був створений у 1968 році учнями 9-го класу. 2. Головною метою СУМГ було створення незалежної України соціалістичного устрою. 3. Росохацька група прославилася підняттям червоного прапора. 4. УНФ-2 діяв переважно на Сході України. 5. Городенківська група розповсюджувала самвидав. 6. "Партія національного прогресу" діяла у Львові.	

4 хв	VII. Висновки.	У 1970-х роках, попри посилення радянських репресій, в Україні активно діяли підпільні національно-визвольні організації. Молодіжні групи, як-от Український національно-визвольний фронт (УНВФ) на Львівщині, Спілка української молоді Галичини (СУМГ) на Івано-Франківщині та Росохацька група на Тернопільщині, прагнули відновлення незалежності України, розповсюджуючи самвидав, організовуючи символічні акції та вивчаючи історію визвольного руху. Водночас, існуючі у ті ж роки "Партія національного прогресу" (Горлівка) та "Союз борців за звільнення України" (Шахтарськ) на Донеччині свідчать про поширення підпільного опору далеко за межі Західної України. Всі ці групи, незважаючи на жорстокі репресії та арешти їхніх членів, відіграли ключову роль у підтримці духу боротьби та безперервності прагнення України до незалежності.		
1 хв	VIII. Домашнє завдання.		Написати коротеньке есе на тему: "Слово, що лікує (або нищить)" (розписати про культурницьку діяльність націоналістичних підпільних організацій, поширення самвидаву)	